

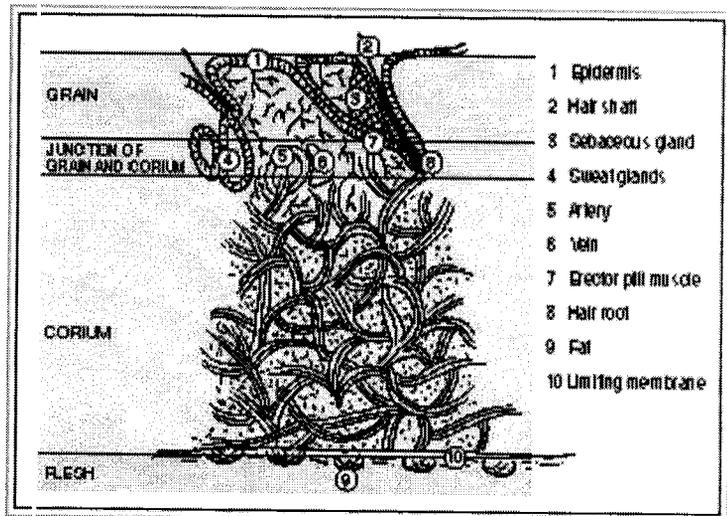
כשרות הקלף בימינו

הגמרא (שבת עט:) אומר "הלכה למשה מסיני תפילין על הקלף, ומזווה על דוכסוסטוס. קלף במקום בשר, דוכסוסטוס במקום שיער". התוספות שם מסביר ש"גויל הוא עור שלם אלא שהשירו השיער והיינו דאמר בריש בבא בתרא (דף ג.) גויל אבני דלא משפיין אלמא שאינו מתוקן קרי גויל וכשחולקין אותו לשנים אותו שכלפי שיער קרוי קלף וכלפי בשר הוא דוכסוסטוס". מה שאמר על גויל הוא מוסכם לכולי עלמא. וכולי עלמא לא פליגי כשחולקין העור לשנים בעוביו שחלק אחד נקרא קלף והחלק השני נקרא דוכסוסטוס אבל איזה חלק הוא הקלף ואיזה הוא הדוכסוסטוס שרוי במחלוקת מזמן הגאונים עד זמנינו.

עיקר תפקידו של המאמר הזה לברר מהו קלף ומהו דוכסוסטוס, מה דינם של הקלפים בזמן הזה ואיך לבחור או לעשות קלף הלכה למעשה.

כדי להבין את המחלוקת ולברר את ההלכה למעשה צריכים להבין מבנה של עור של בהמה ותהליך הכנתו לכתיבה (עיבוד) בזמן חז"ל, בזמן הראשונים, ועכשיו.

עור של בהמה

1 אפידרמיס	אפידרמיס
תחת 1 ליצה	ליצה
2 שער	שכבה גרעינית
3 בלוטה של שומן	בין השכבות
4 בלוטה של זיעה	
5 עורק	
6 וריד	
7 שריר להקים שיער	שכבה רשתית
8 שורש שיער	
9 שומן	
10 קרום מתחת לעור	
היפודרמיס שהוא בשר ושומן	

עור בהמה טהורה (שרק הוא הוכשר לכתיבת ספרי תורה, מגילות, תפילין, ומזוזות) נעשה מכמה שכבות. השכבה העליונה נקראת האפידרמיס. האפידרמיס דק מאד, בין 1/200-1/20 של עובי העור, תלוי במין ובגיל (מס' 1 בתמונה). מתחת לאפידרמיס, יש הדרמיס. בעיקרון הדרמיס נעשה מן השכבה הגרעינית (papillary layer, granular layer) והשכבה הרשתית (reticular layer).

השכבה הגרעינית. עוביו משתנה לפי המין והגיל. בפרות הוא כמו 1/5 של הדרמיס, בעגלים כמו 1/3 בכבשים כמו 1/2 ובעזים קצת יותר מ 1/2. החלק העליון של השכבה הגרעינית נקראת הליצה (grain, fleur de peau). בכבשים אפשר בקלות לקלוף הליצה מעל שאר הדרמיס. בעזים קצת יותר קשה ובעגלים הרבה יותר קשה. עוביו בין 0.05-0.15 מילימטר בכבשים. הליצה חלק מאד בפנים עליונים שלה ויותר מחוספס בפנים התחתונים שלה. שרשים של השערות נמצאים בשכבה הגרעינית, מתחת לליצה. השכבה הגרעינית נעשתה מסיבים שהם צפופים וגמישים. הסיבים של השכבה

כשרות הקלף בימינו

הגרעינית עומדים ממעלה למטה (לעומת הסיבים של שכבה הרשתית שהם באלכסון).

מתחת לשכבה הגרעינית יש שכבה של שומן. השכבה הזו יותר גדול בכבשים מבעזים ויותר גדול בעזים מבעגלים. השכבה הזו נותן קצת אפשרות לחלק בין השכבה הגרעינית לרשתית. למעשה היום, העבדנים משתמשים במכשירים שמאפשר להם לחלק את העור בכל מקום שרוצים, לא רק במקום חילוקם הטבעי שוא בין השכבות.

מתחת לשומן יש השכבה הרשתית. הסיבים שלה פחות צפופים מבשכבה הגרעינית ועומדים באלכסון.

מתחת לדרמיס יש קרום דק (מספר 10 בתמונה) ומתחת לזה יש שכבה של שומן ובשר. ביחד הם נקראים ההיפודרמיס (subcutaneous tissue). עיי'ן לקמן שכמה מהאחרונים קוראים לקרום זה דוכסוסטוס.

מדיונים עם כמה עושי קלף ועבדנים ומחקר בספרי מדע העוסקים בעיבוד עור יוצא שבתהליך הסרת השערות, כל (או כמעט כל) השכבה של האפידרמיס יורד מהעור. גם היום אצל עושי קלף וגם בזמן הגאונים כשחלקו העורות לקלף ודוכסוסטוס וכתבו ספרי תורה בגויל מורידין את השערות על ידי סיד, וסיד ממיס את האפידרמיס. על כן אין שום סיבה לחשוב שבזמן יותר קדום כן היה נשאר האפידרמיס. על כן נראה פשוט לומר שהאפידרמיס לא שייך בכלל בענין גויל, קלף ודוכסוסטוס.

יש מהראשונים שמתארים חילוק העור ואומרים שהשכבה החיצונית דק והשכבה הפנימית היא עבה. מהם שחושבים שהחלק החיצוני הוא הקלף ומהם שחושבים שהחלק החיצוני הוא הדוכסוסטוס. ויש ראשונים שמדברים כאילו השכבות שווים. אבל לא מצאתי שום ראשון שמתאר את העור שהחלק החיצוני יותר עבה מהחלק הפנימי. כמו שאמרנו הליצה הרבה יותר דק משאר שכבה הגרעינית ומשכבה הרשתית. שכבה גרעינית ושכבה רשתית, בעור שקל להפרידם כמו בעור של כבש, וג"כ בעז הם קרובים להיות שווים בעוביים, אבל בדרך כלל שכבה הגרעינית (שהוא לצד חיצוני של הבהמה) קצת יותר עבה. (בעגלים השכבה הגרעינית חצי העובי של שכבה הרשתית. ובשוורים, השכבה הגרעינית חמישית העובי של שכבה הרשתית. אבל קשה מאד לחלק אותם לשכבות האלו.) על כן נראה שכש אחד מן הראשונים מזכיר שאחרי חילוק העור, חלק אחד עבה וחלק השני הוא דק, כמעט ברור שמדברים על חילוק בין הליצה לשאר הדרמיס, ומדברים על חילוק במקום טבעי. ומי שמדבר על חלקים שווים, או שהוא מדבר על חילוק בין השכבות של הדרמיס, או שמדבר על חילוק שלא דווקא במקום של חילוק טבעי, או שלא דקדק בלשונו (למשל אומר חצי במקום חלק).

הגמרא (שבת עט.) אומר "שלשה עורות הן, מצה וחיפה ודיפתרא, מצה, כמשמעו - דלא מליח ודלא קמיח ודלא עפיץ... חיפה - דמליח ולא קמיח ולא עפיץ... דיפתרא - דמליח וקמיח ולא עפיץ...." וכן במגילה יט: אומר שדיפתרא - דמליח וקמיח ולא עפיץ ושהוא פסול לכתובת מגילה (וכן הדין לשאר סת"ם). ולהיות כשר לכתובת סת"ם ולהכנס לפרשה של גויל, קלף ודוכסוסטוס צריכים לעבד את העור בעבוד גמור עם מליח וקמיח ועפצים.

כשרות הקלף בימינו

הרמב"ם בהלכות תפילין ומזוזה וס"ת פרק א הלכה ו-ז מתאר סידור העיבוד של חז"ל: "שלש עורות הן: גויל וקלף ודוכסוסטוס, כיצד לוקחין עור בהמה או חיה ומעבירין השער ממנו תחלה, ואחר כך מולחין אותו במלח, ואח"כ מעבדין אותו בקמח, ואחר כך בעפצא וכיוצא בו מדברים שמכווצין את העור ומחזקין אותו, וזה הוא הנקרא גויל. (הלכה ז) ואם לקחו העור אחר שהעבירו שערו וחילקו אותו בעביו לשנים כמו שהעבדין עושין עד שיהיו שני עורות, אחד דק הוא שממול השיער ואחד עבה והוא שממול הבשר ועבדו אותו במלח ואח"כ בקמח ואחר כך בעפצא וכיוצא בו, זה החלק שממול השיער נקרא קלף וזה שממול הבשר נקרא דוכסוסטוס." (יש גירסאות במשנה תורה שמהפכים את הקלף והדוכסוסטוס, אבל אין זה המקום לדיון על זה.)

יש כמה הוכחות בגאונים ובראשונים שלא היו שורים את העור בעפצים אלא ששמו את העפצים על פני העור. ואם כן אפשר לעבד צד אחד יותר מהשני או צד אחד בלא השני. ואם העיבוד עפצים היה שטחי, יותר קל להבין את הסבר של הגמרא במנחות לא: דקאמר "קרע הבא בב' יתפור בג' אל יתפור ותניא אידך בשלש יתפור בד' אל יתפור ולא פליגי הא דעפיצן הא דלא עפיצן". והרמב"ם מסביר דלא עפיצן ז"א אין עיפוצו ניכר. מפני שעיבוד עפצים היה רק שטחי, ביושנו היה יכול ליפול או לא היה ניכר.

בזמן הגאונים היהודים התחילו לשאול על סוג עיבוד חדש שהוא עיבוד בסיד. ועיבוד החדש הזה היה כל כך נפוץ, שבאירופא בזמן הראשונים כמעט לא היה בכלל עיבוד עפצים. רבינו תם ורוב ראשונים התירו העיבוד בסיד, וזה לא מקום לדון בכשרותו. אבל כדי להבין ענין של קלף ודוכסוסטוס חייבים להבין תהליך העיבוד בסיד ולדעת איך התייחסו אליו הראשונים. הראשונים באירופא תיארו עורות מעובדים לכתיבה על ידי סיד "קלפים שלנו". במאמר הזה נשתמש במילים קלפים שלנו לתאר אלו שמעובדים בסיד וקלפים של חז"ל לתאר אלו שמעובדים בעפצים.

סידור עיבוד בסיד: מפשיטים את הבהמה. אם לא מעבדים את העור בזמן קרוב, מולחים אותו לשמרו, אבל לא כדי לעבדו. אם מלחו את העור, שורים אותו במים יום או יומים לרככו, להרטיבו ולהוציא את המלח. אח"כ שורים אותו בתערובת של מים וסיד בערך משלשה עד י"ד ימים עד שהשערות נופלות מעצמן או שאפשר להוריד אותם בקלות. אח"כ מוציאים אותו מן הסיד ורוחצים אותו במים. אח"כ מותחים אותו במסגרת ומשפשפין אותו משני צדדים, ונותנים אותו להתיבש בעודו במיתוח על המסגרת.

אחד מהמעלות של קלף מעובד בסיד בתהליך הזה בעיני הגוים שהיה אפשר לכתוב עליו משני צדדים. וכן אומר ר"ת בספר הישר: "ונמצא שקלף ראוי לכתוב עליו משני צדדיו" מצד הבשר הורידו רק הבשר והשומן והקרום שמפסיק ביניהם לעור והחליקו אותו כדי שיהיה נאה לכתיבה. לא הורידו מן הדרמיס מצד הבשר אלא אם רצו לעשותו פחות עבה. מצד השיער האפידרמיס יורד כשמורדין השערות, והורידו רובו של שכבה הגרעינית או כולו כדי ששרשי השערות לא ישחיר את הקלף ויהיה יותר נאה לכתיבה ובמראהו. ואם רצו לכתוב גם מצד השיער, החליקו אותו גם בצד השיער. במקצת מקומות השאירו הליצה על הקלף.

בעיבוד סיד, בזמן שמורדין את השערות רובו אם לא כולו של האפידרמיס יורד, ומה

כשרות הקלף בימינו

שנשאר של האפידרמיס לא טוב לכתיבה. על כן נראה שכל הראשונים שמכשירים עיבוד סיד וגם חושבים שקלף הוא צד חיצוני של העור, לא חושבים שהאפידרמיס הוא עיקר הקלף אלא מה שלמטה מן האפידרמיס הוא עיקר הקלף. וגם מקצת הגאונים בתהליך של עיבוד עפצים מזכירים סיד להורדת השערות. על כן נראה שלכולי עלמא, האפידרמיס לא נחשב בכלל.

כך היה סדר עשיית קלף אצל הגוים. ומדברי רבותינו הראשונים והאחרונים נוכל לראות אם נשתנה אצל היהודים, ואם כן, איך.

גויל ודוכסוסטוס כותבים עליהם בצד השיער. קלף כותבים עליו בצד הבשר. לכתחילה (לפי דינה דגמרא) כותבים ספר תורה על גויל, תפילין על קלף ומזוזה על דוכסוסטוס. יש דעות בגמרא ובראשונים אם מותר לכתוב בצד השני ואם מותר לכתוב ס"ת על קלף ודוכסוסטוס ומזוזה על קלף וגויל. לכולי עלמא תפילין רק על קלף. לא נדון במחלוקות האלו עכשיו אלא אם זה נוגע לעיקר שאלה שלנו מזה קלף ומזה דוכסוסטוס.

בזמן הזה, עושי הקלף מורידים מצד הבשר מה שהם קוראים דוכסוסטוס, אבל באמת אינו אלא ההיפודרמיס שהוא שומן ובשר והקרום שמפסיק בינם לבין העור. וזה מובן מתיאורם של האחרונים - לדוגמא המשנה ברורה סימן ל"ב סעיף ז' בביאור הלכה ד"ה ומצד הבשר גורדים הרבה - "וסימנו לידע שנגרר כל הדוכסוסטוס מקובל בפי הסופרים כל מקום שהוא נמצא בקלף הוא ניכר לכל כי הוא חלק ושאר קלף אינו חלק כ"כ ואותו מקום החלק יכול לקלוף ולהפריש בסכין או במחט...". וכמו כן כתב הקסת הסופר פרק ב סימן ט וכן מלאכת שמים כלל ב סעיף ב. כולם מזהירים על הקרום מצד הבשר שהוא הקרום שמפסיק בין הבשר לבין העור. כי ברור שלא מורידים כל הדרמיס ואפילו לא כל השכבה רשתית. כי צד הבשר של הדרמיס אינו חלק, ולא מתפרק בקלות על ידי מחט ואם כן כדי שמה שמורידים יהיה משהו אחר ממה שנשאר, חייבים לומר שהוא הקרום שלמטה מן הדרמיס. וקרום זה דק כמו האפידרמיס או הליצה. ואם היה נחשב לחלק עיקרי של העור, הרמב"ם לא היה אומר שהחלק שקרוב לבשר יותר עבה מהחלק שלצד השיער. ואם הדוכסוסטוס הוא קרום דק מתחת לדרמיס, למה כל הראשונים שאומרים שקלפים שלנו יש להם דין קלף מצריכים לקלוף הרבה מצד הבשר? ובפרט לשון הב"י (עיי' לקמן) "אלא ודאי קלף הם שמה שמגררים קליפתו העליונה אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו ואפילו אם היו חולקים העור לשנים היה צריך לגרר ממנו כך ומצד הבשר היו גוררין הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד". ואם היה מדבר על הקרום הדק, למה לו לשנות את לשונו מצד עליון "שהוא אינו אלא כדי" ובצד התחתון הוא "הרבה" אם באמת מדברים על שני שכבות שהם פחות או יותר אותו עובי? ובוודאי האחרונים צודקים שחייבים להוריד את הקרום בקלף (שכותבים בצד הבשר), אבל זה מפני שאינו עור כלל והיה מפסיק בין הקלף והדיו, לא מפני שהוא הדוכסוסטוס. (ובגויל שכותבים בצד השיער, מסתבר שלא מזיק אם נשאר הקרום בצד הבשר. וגם לאלו הראשונים שסוברים שדוכסוסטוס הוא העור יותר קרוב לבשר, וכותבים בצד יותר קרוב לשיער, יתכן שלא היה מזיק להשאירו. שבין בגויל ובין בדוכסוסטוס לא כותבים בצד של הקרום הזה.)

בזמן הזה מצד השיער רובו אם לא כולו של האפידרמיס יורד כשמעבירים את השערות. יש עושי קלף שטוענים שהם לא מורידים כלום מצד השיער. יתכן שרובו או כל הליצה

כשרות הקלף בימינו

נשאר אבל לא האפידרמיס.

אבל רוב עושי קלף מורידים מצד השיער כדי להקטין עוביו של הקלף וכדי לעשותו עובי אחיד. מפני שהעור בטבעו אינו עובי אחיד, כשמורידים מצד השיער יש מקומות (שבטבעם היה דק) שכמעט לא ירד כלום ונשאר שם קצת מהליצה ויש מקומות שירד כל הליצה ומקצת השכבה הגרעינית של הדרמיס, ובמקומות שהיה העור עבה ירד כל או כמעט כל השכבה הגרעינית. ומצד הבשר כמעט לא מורידים כלום מהדרמיס. זה ברור מתיאור של האחרונים בהורדת הדוכסוסטוס כמו שאמרנו.

ומה שקצת רבנים של היום הלכו אצל מפעלי הקלף לבדוק, אני דברתי עם בעל מפעל קלף אחד שאמר לי בפירוש שרימו הרבנים. (ומה שבדקו עובי העור לפני ואחרי הורדת "הדוכסוסטוס" לא היה כלום כי רוב הורדת העובי של קלפים של היום הוא על ידי מיתוח במסגרת, לא על ידי גרידה. וכך אמר הגאון רב יצחק יעקב ווייס: שו"ת מנחת יצחק חלק א' סימן מ' "...ולפיכך כתבו דצריכים ליזהר לגרור היטב מצד הבשר שלא ישאר שם שום קליפה דקה, במקום הכתיבה. ומזה הטעם א"א ג"כ לגרור הרבה מצד השיער, ולהניח מצד הבשר ולעשות (דוכסוסטוס) [דוכסוסטוס] למזוזה, דאם נגרר רק כל שהוא מצד הבשר, כמו שעושין היום, א"כ תלי' בפלוגתא הנ"ל, דלדעת הח"ס יש לכתוב מצד הבשר כמבואר שם, ולשאר פוסקים דהוי עוד בכלל דוכסוסטוס, צריכים לכתוב מצד השיער". גם דברתי עם עוד ארבעה יהודים שעושים קלף שטוענים שלא מורידים כלום מצד השיער ומצד הבשר אמרו שרק מורידים את הקרום הדק שמוזכר באחרונים.

כדי לבא לתשובה נכונה לשאלה מזה קלף ומזה דוכסוסטוס, אנו צריכים לנתח את השאלה כדלהלן:

1. האים החילוק בין קלף לדוכסוסטוס היא חלוקה טבעית בין שכבות נפרדות של העור או לא?
2. בצד שהחילוק הוא כן חלוקה טבעית מה הדין אם יש חלק עור נוספת מודבק בחלק הדרוש?
3. האים הקלף הוא החיצוני או הדוכסוסטוס החיצוני?
4. מהשלשה שכבות של הדרמיס (ליצה, גרעינית ורשתית) איזהו עיקר הקלף ואיזהו עיקר הדוכסוסטוס?

בתוך התהליך של עיבוד עפצים, אפשר לחלק בין הליצה לשאר הדרמיס. בעורות כבשים (ופחות בעורות עיזים) אפשר לחלק בין השכבה הגרעינית לשכבה רשתית של הדרמיס. בעורות עגלים קשה לחלק ככה. עורות בהמה גסה בדרך כלל לא עושים מהם עורות לכתיבה מפני שהם עבים מדי. ומה שבאיזה סוגים של בהמות קשה או אי אפשר להפריד בין השכבות של הדרמיס אינו מוכיח שזה אינו מקום החילוק בין קלף לדוכסוסטוס. הגמרא אומר שיש שלשה סוגים של עור לכתיבה אבל לא אומר שבכל מין חיה ובהמה אפשר לחלק אותם. וראיה למה שאין דין חלוקה לקלף ודוכסוסטוס בכל סוגי בהמה משו"ת נודע ביהודה מהדורה תנינא-יו"ד סימן יב: "ומיהו בעיקר דברי רבינו הנו"ב במה דמשמע מדבריו דגם בעור עוף נמצא גויל וקלף ודוכסוסטוס כבר תמה עליו בספר דברי חיים והובא בקוצר בפ"ת ביו"ד סי' רע"א ס"ק ד' דעור העוף

כשרות הקלף בימינו

שהוא דק מאוד א"א כלל לחלקו לשנים ואין בו רק דין קלף בלבד".

בזמן הזה יש מכשירים שבהם יכולים לחלק העור בכל מקום אבל לא ידוע לנו שהיו מכשירים כאלו בימי חז"ל ובימי הראשונים.

ממה שהגמרא מדבר על קלף ודוכסוסטוס כדברים מסוימים היינו רוצים לומר שהשמות קלף ודוכסוסטוס הם דווקנים ועל כן כל אחד מהם מדבר על שכבה מסוימת. וגם כמה מפרשים - ראשונים וגאונים מתארים איך שהחלק החיצוני הוא דק והפנימי הוא עבה גם כן משמע שמדברים על שכבות מסוימות.

נתחיל לראות דברי רבותינו ובכל אחד ואחד ננסה לענות על שאלות אלו.

מסכת סופרים פרק א הלכה ה "כותבין על הקלף במקום בשר, ועל הגויל במקום שער, ואינו רשאי לשנות, הלכה למשה מסיני שאם שינה בזה ובזה, אין קורין בו."

בספר "גויל וקלף" (תש"ס) (על ידי ר' עידוא אלבה מקרית ארבע) המחבר הגיע למסקנה שכל עור שתיקנו אותו לכתיבה בצד הבשר נקרא קלף, באיזה חלק של העור שהיא. ואם כן היה הדין, לא היו צריכים בכלל שם קלף אלא היו יכולים להספיק להגיד אם העור שלם, כותבים ס"ת בצד השיער. ואם הוא לא שלם, אם תיקנו העור בצד בשר, כותבין באותו צד תפילין ומזוזות וספרי תורה, ואם לא תיקנו אותו בצד בשר כותבים מזוזות בצד השיער. אלא שצריכים למצוא הגדרה אחרת לקלף.

מסכת שבת דף עט: "הלכה למשה מסיני תפילין על הקלף, ומזוזה על דוכסוסטוס. קלף במקום בשר, דוכסוסטוס במקום שיער".

ר' האי גאון אוצר הגאונים דף 74 פ"י רב האי גאון ז"ל מנהגא מיתי מגילתא דמיעבדא בתמרי וקמחא דשערי ומתח להו עד דיביש וקליף להו עד דחזיא תרין פיסקין ויזהר שלא ינקב, וקאי קלף לחודיה ומעבד ליה לקלף דהיא אפא דמגילתא מכלפי בשרא [תוב] בעפצא לשמה וכתב פרשיו ת על מקום בשר וההוא גיסא אוחרינא דאי קלף מיניה הוא הנקרא דוכסוסטוס כורך בו את הפרשיות ומנח להו בקיבעא דהוא שילחא דתפלי מנהגא הכין הוא* וקאמ' רב כי היכי דכותבין תפילין על הקלף דהוא אפא דמגילתא הכין נמי כותבין תפילין על דוכסוסטוס דאי קלף מקלף אם כתב על זה כשר ואם כתב על זה כשר ומותבין ליה הל"ם תפילין על הקלף מזוזה על הדוכסוסטוס קלף במקום בשר דוכסוסטוס במקום שיער ומפריק רב שאם כתבו על דוכסוסטוס יצא מיהא על הקלף מצוה ומותבין שינה בזה ובזה פסול ומפרש' בשבת לענין מזוזה ובמנחות לענין תפילין. ואפא דמגלתא דהוא גיסא דמיקרי קלף הוא מקום שיער בודאי ומקפאי [רבינו חננאל מביא אותו לשון אבל שמה המילה ומן גואי] דיליה כתבין. ודקאמ' במזוזה כותבין על דוכסוסטוס במקום [שיער לאו במקום שיער ממש דאו סלקא דע' אפא דמגלתא הוא מרישא בהדיא הלכה למשה מסיני תפילין על הקלף והרי יצא מקום] שיער גופו בכלל הקלף אלא שמע מינה מאי

כשרות הקלף בימינו

מקום שיער הוא מקום שניקלף הקלף משם שנמצא בצד מקום שיער ונמצא הקלף עומד לבדו ומקום שיער העיקר בו ואין כותבין שם לתפילין אלא מן אפי אחרניאתא ודוכסוסטוס העומד לבדו והמקום שהיה דבוק על בשר הבהמה בו אין כותבין עליו מזוזה מאותן פנים אלא מפנים אחרות.

סיכום: קלף הוא צד השיער. ומלשונו "וקאי קלף לחודיה" ונמצא הקלף עומד לבדו ומקום שיער העיקר בו ואין כותבין שם לתפילין אלא מן אפי אחרניאתא ודוכסוסטוס העומד לבדו" משמע קצת שהם שכבות נפרדות בטבען.

ויש שרוצים לומר שבאמצע דבריו שינה את שיטתו. כשהוא אמר "וקאי קלף לחודיה ומעבד ליה לקלף דהיא אפא דמגילתא מכלפי בשרא [תוב] בעפצא לשמה" היה אומר שקלף הוא בצד הבשר ובסוף אמר "ואפא דמגילתא דהוא גיסא דמיקרי קלף הוא מקום שיער בודאי ומקפאי דיליה כתבין". זאת אומרת שצד השיער הוא הקלף. אבל אין סתירה בדברי רב האי. בתחילה אמר שמעבדין קלף בצד הבשר שלו (צד שכותבין עליו). זאת אומרת שהחליקו ושפשו מצד הבשר שהוא צד הכתיבה, ונראה ששמו עפצים רק בצד הכתיבה. וצריכים לשים מקצת דבריו בסוגרים: "וקאי קלף לחודיה ומעבד ליה לקלף (דהיא אפא דמגילתא) מכלפי בשרא [תוב] בעפצא לשמה". מעבד לקלף בצד בשר שלו, לא שהקלף הוא צד בשר של העור. וברור שלפי דברי רב האי אלו העיבוד בעפצים היה שטחי ולא ששרו העור בעפצים, כי כבר מתוח במסגרת קודם שעיבדו אותו בעפצים.

ואחד שעוסק בהפצת תפילין נכתבים על קלפים של חז"ל כמסורת התימנים (ר' משה צארום) טוען שמפני טעות בספר הערוך, כולם טועים בדברי רב האי גאון. הוא טוען שלפי האמת, דברי רב האי מסתיימים במקום שסימנתי ב* ושאר הדברים הם פירוש של הערוך. וע"כ כשאמר "ומעבד ליה לקלף דהיא אפא דמגילתא מכלפי בשרא" זאת אומרת שדעת רב האי שקלף הוא חלק פנימי של העור לצד הבשר. והוא טוען שזהו גירסת התימנים בדברי רב האי.

רב האי נפטר בשנ"ת ד'תשצ"ח. רבינו חננאל מביא את דברי רב האי במילואם ולא בקיצורם. והוא נפטר בסביבות שנת ד'תתי"ז רק י"ט שנה אחר רב האי. בעל הערוך נפטר בשנת ד'תתס"ו וגמר את ספרו שנה לפני פטירתו. ויש אומרים שהיה תלמידו של רבינו חננאל. על כן לא יתכן שרבינו חננאל קיבל טעות בגירסת רב האי גאון מספר הערוך. אבל אם כל זה יש ראשונים שאומרים שרב האי גאון סובר שקלף הוא החלק שבדבוק בבשר ודוכסוסטוס הוא צד החיצוני.

רבינו חננאל על שבת ע"ט כתב דקלף הוא צד השיער וכתב כמעט מילה במילה כמו רב האי (כולל החלק אחר סימן *).

רש"י שבת דף עט: "דוכסוסטוס. קלף שניטלה קליפתו העליונה". ועיין בספר העיטור למטה שגירסתו ברש"י "שלא ניטלה קליפתו העליונה".

כשרות הקלף בימינו

רש"י על הרי"ף הלכות ס"ת: "על הגויל. גויל נקרא אותו שלא נתלש כי אם רק השיער וניתקן שם ולא ניתקן בצד הבשר ולכך כותב עליו לצד השיער דלצד הבשר אינו מתוקן כלל וכשקופלין (צ"ל וכשקולפיין) את העור לשנים אז אותו של צד השיער נקרא קלף וכותבין עליו באותו צד שנקלף שזהו לצד הבשר שהוא לבן וטוב יותר לכתוב בו והקליפה האחרת של צד הבשר נקרא דוכסוסטוס דוך הוא מקום כמו דוך פלן סוסטוס הוא בשר בלשון יון וכותבין בו לצד שיער שזהו לו מקום הנקלף שלבן וטוב יותר לכתוב בו: כלל לשניהם כותבין במקום שהיו מחוברים זה לזה:"

רש"י על הרי"ף שבת לג: (של דפי הרי"ף) "דוכסוסטוס. רגילין היו לחתוך העור לשנים ומה שכנגד השער קרוי דוכסוסטוס ומה שכנגד הבשר קרוי קלף." וגירסת הגהות תו"י הוא "ומה שכנגד הבשר קרוי דוכסוסטוס ומה שכנגד השער קרוי קלף."

סיכום: קלף ודוכסוסטוס משמע שהם שכבות טבעיות. אבל איזה מהן קלף ואיזה דוכסוסטוס תלוי בגירסאות. והבית מאיר מבין ששיטת רש"י שהקלף הוא צד הפנימי בניגוד לדעת רבנו תם (ראה למטה) וע"כ יש להחמיר להניח ב' זוגות תפילין כשני הפירושים.

רבינו תם תוספות שבת דף עט: "קלף ודוכסוסטוס כו' - גויל הוא עור שלם אלא שהשירו השיער והיינו דאמר בריש בבא בתרא (דף ג.) גויל אבני דלא משפיין אלמא שאינו מתוקן קרי גויל וכשחולקין אותו לשנים אותו שכלפי שיער קרוי קלף וכלפי בשר הוא דוכסוסטוס ואומר ר"ת דבלשון יון קורין לבשר סוסטוס ודוך פי' מקום כמו דוך פלן לכך קרי ליה דוכסוסטוס כלומר מקום בשר וקלפים שלנו יש להן דין קלף וכותבין עליהן ס"ת תפילין ומזוזות לצד בשר ודלא כאומר שקלפים שלנו הם דוכסוסטוס לפי שמגרדין האומנין המתקנים אותן קליפתן העליונה ונשאר הדוכסוסטוס דא"כ היאך כותבין עליהם תפילין דמסקינן הכא דתפילין דוקא על הקלף...."

ובספר הישר אומר "ונמצא שקלף ראוי לכתוב עליו משני צדדיו". זה הוכחה שהורידו כל האפידרמיס וגם הליצה ומסתבר גם חלק של השכבה הגרעינית כי ככה תיקנו קלפים לכתובה בשני צדדים."

סיכום: קלף הוא בצד השיער ודוכסוסטוס הוא צד הבשר. אבל ממה שאומר שקלפים שלנו יש להם דין קלף אע"פ שהסירו קליפתן העליונה ברור שלר"ת הקלף אינו האפידרמיס ונראה שאינו הליצה אלא השכבה הגרעינית של הדרמיס מתחת לליצה כי ידוע שהאפידרמיס יורד בעיבוד סיד והוא אמר בפירוש "שמגרדין האומנין המתקנים אותן קליפתן העליונה". וגם שהוא ראוי לכתובה משני הצדדים. גם צריכים לומר שלר"ת אינו פוסל קלף אם יש מקצת הדוכסוסטוס ז"א שכבה הרשתית עדיין דבוק בו כי למעשה לא היו יכולים לגרוד בכל כך דייקנות שיגיעו בכל עור לסוף שכבה בדיוק על ידי גרירה. או שאפשר לומר שלר"ת לא צריך בכלל חילוק טבעית. אבל זה קצת קשה. דאם

כשרות הקלף בימינו

תאמר שיש שכבה מסוימת שנקרא קלף, לא איכפת לי אם אני מגיע לשכבה זו על ידי קליפה או על ידי גרידה, רק שאני מגיע אליו. אבל אם תאמר שאין חלוקה טבעית, רק שמחוייבים לחלק ואחר החילוק צד השיער נקרא קלף וצד הבשר נקרא דוכסוסטוס, איך אפשר להגיד שיצאתי ידי חובתי על ידי גרידה?

ואולי ככה אפשר להסביר את רבינו תם: האפידרמיס וגם הליצה לא נחשבים לכלום, ולא מעלה ולא מוריד לענין קלף ודוכסוסטוס. (אולי שייך לגויל, ונראה הלאה.) הקלף הוא שכבה הגרעינית של הדרמיס. ועיקרו הוא מקום שנקלף מן הדוכסוסטוס (ז"א צד פנימי שלו). הדוכסוסטוס הוא שכבה רשתית של הדרמיס. ועיקרו הוא פנים התחתונים שלו שהוא מקום בשר. ברגע שמורידים הפנים התחתונים של שכבה הרשתית שהוא עיקר הדוכסוסטוס, מה שנשאר משכבה רשתית טפל ובטל לשכבה הגרעינית שהוא הקלף. (ועיין לקמן דברי התיקון תפילין.) אבל אם לא הוסר עיקר הדוכסוסטוס (צד פנימי שלו) הדוכסוסטוס לא בטל לקלף. ואולי לא כשר לא לקלף ולא לדוכסוסטוס. ואם הוסר כל שכבה הגרעינית, יש לו דין דוכסוסטוס. ואולי לגויל צריך גם את הליצה. ובזה מובן למה כותבים על קלף במקום בשר אבל על גויל במקום שיער. בזמן שהליצה נחשב, שזה דווקא בגויל, כותבים עליו, אבל אם הוסר הליצה בצד חיצוני של שכבה גרעינית לא כותבים. ואפילו נגיד שבעיבוד עפצים וחילוק העור שהקלף עדיין כשר כשלא הורידו את הליצה, אבל לא כותבים עליו כשלא הורידו אותו מן הקלף כי לא פלוג. אבל אולי לא צריך את הליצה בגויל, כי בספר הישר (סימן רפו שלזינגר) כתב "הגויל שמתקנים אותו כנגד השיער ולצד הבשר מניחים אותו והגידים כמו שהוא מופשט מן הבהמה". מה שקצת קשה בפשט זה שבמשך הדורות נראה שהיו תקופות שהורידו כמעט כל אם לא כל השכבה הגרעינית ומסתבר לומר שר"ת לא היה מכשיר אותם קלפים אם הורידו כל שכבה הגרעינית, אבל אם נשאר קצת אפשר להתיר כמו שאמרנו. ויתכן שגרדו עד למטה משרשי השערות אבל לא יותר. וצריכים לומר שר"ת סובר שעיקר ענין של קלפים שלנו, שמעבדים אותם בסיד ובזה מורידים את האפידרמיס, ולא חולקים אותם לשנים, ולפעמים מורידים את הליצה, כל זה בסדר. אבל בשבילנו לקרא אותו קלף, אסור להוריד כל השכבה הגרעינית.

והליצה קל לתקנו לכתיבה (כשהעור מעובד בעפצים), אבל צד חיצוני של שכבה הגרעינית בטבעו עולה ויורד ולא מתאים לכתיבה, ויתכן שצד פנימי שלו יותר קל להכין לכתיבה, וע"כ כותבים בקלף בצד בשר אע"פ שכותבים בגויל בצד שיער.

והבר פלוגתא שר"ת מזכיר שאומר שקלפים שלנו יש להם דין דוכסוסטוס מהו סובר? הוא מסכים עם ר"ת שהקלף בצד חיצוני של העור והדוכסוסטוס בצד פנימי. יכול להיות שהוא סובר שהליצה הוא הקלף, ומפני שבקלפים במקום רבנו תם גורדים כמעט כל או כל הליצה אזלה לה את הקלף ונשאר רק הדוכסוסטוס. או אפשר שהבר פלוגתא מסכים עם ר"ת שהשכבה הגרעינית היא עיקר הקלף. ובמציאות יש כאן מקצת השכבה הגרעינית (שהיא עיקר הקלף) ומקצת השכבה הרשתית (שהיא הדוכסוסטוס) ושניהם חסרים בקצה החיצונית שלהם (ז"א

כשרות הקלף בימינו

הקלף חסר לצד השיער והדוכסוסטוס חסר לצד הבשר). ר"ת סובר שעיקר הדוכסוסטוס הוא מקום חיבורו לבשר, ועיקר הקלף הוא מקום שנקלף מן הדוכסוסטוס. מפני שעיקר הקלף נשאר ועיקר הדוכסוסטוס חסר, קוראים לתערובת זה קלף. הבר פלוגתא סובר שמפני שבמה שנשאר, חלק הדוכסוסטוס יותר עבה מחלק הקלף ע"כ הרוב הוא הקובע. או אפשר לומר שמפני שתפקיד הגרידה בצד הבשר הוא להכשירו לכתיבה או להקטין עוביו ותפקיד הגרידה מצד השיער הוא לבטל את טבעו (צד השיער נקרא צד השחור מפני שיש לו שרשי שיער שמפריעים לכתיבה) ממילא צד השיער בטל לצד הבשר ויש לתערובת שם דוכסוסטוס.

תוספות בכא בתרא דף יד. "בגויל ששה טפחים בקלף בכמה - גויל הוא עור שלא ניתקן כלל אלא שהשירו את השער וכותבין בו במקום שער ולהכי קרי ליה גויל שאינו מתוקן כדאמר לעיל (דף ג.) גויל אבני דלא משפיין ופעמים חותכין אותו לשנים דרך עוביו ואותו שכלפי שער קרוי קלף ואותו שלצד בשר קרוי דוכסוסטוס ולשון דוכסוסטוס הוי פירושו מקום בשר דבלשון מדי קורין לבשר סוסטוס ודוך היינו מקום כמו דוך פלוני וכותבין על הקלף לצד בשר כדאמר בפ' המוציא (שבת דף עט:) ועל דוכסוסטוס לצד שער ובשניהם במקום חתך דשם הוא טוב לכתוב ושלנו דין קלף יש להם ולא דין דוכסוסטוס ולכך כותבין עליהם תפילין שאין כשרים על דוכסוסטוס אלא על הקלף כדאמר בהמוציא יין (שם)."

סיכום: קלף הוא צד השער וכותבין בצד שיותר קרוב לבשר. קלפים שלנו יש להן דין קלף.

תוספות מסביר את המילה דוכסוסטוס כמילה מורכב של מדיית (תוס' ב"ב) או יונית (תוס' שבת). אבל א"א לומר שתלה ההלכה על הסבר של מילה לועזית. אלא ר"ת היה לו קבלה שצד החיצוני הוא קלף וצד הפנימי הוא דוכסוסטוס, ומנסה להסביר את המילה. אבל אם היה טעות הסבר של היונית או המדיית, לא משנה את ההלכה. ויש עוד הסבירים של המילה בראשונים. ו(להבדיל) במילון יאסטרוב אומר ששורש המילה ממילה יונית $\delta\upsilon\sigma\chi\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$ דוכסוסטוס (עם תחליף אותיות כמו כבש כשב) שתרגומו קשה לחלק.

מחזור ויטרי סימן תקטו ד"ה "כך שנו גרסי' במנחות. פ' (התכלת) [הקומץ רבה]. ומייתנין לה בשבת פ' המוציא יין. קלף כותבין עליו תפילין. דוכסוסטוס כותבין עליו מזוזה. קלף במקום בשר. דוכסוסטוס במקום שיער. דוכסוסטוס. כמו דוך פלן. מקום פלוני. סוסטוס שיער. בלשון יוון."

סימן תקיז: "ודין קלף ודוכסוסטוס וגויל. גויל נקרא אותו שלא ניטל מן העור כלום הבשר. ולפי שלא נתקן כל צרכו נקרא גויל. כדאמר בכא בתרא בהשותפין. גויל. אבני דלא משפיין. וטוב הוא ומתקיים יותר ועב. ומועיל לעשות ספר תורה. ארכו כרחבו. כדאמרין בהיא דאיכתיב אמשכא דעגלא ואיתרמי. והילכך כתיבה גויל במקום שיער: קלף הוא של צד השיער שקולפין מעליו צד בשר הנקרא דוכסוסטוס ופירושו מקום בשר הילכך קלף במקום בשר

כשרות הקלף בימינו

דוכסוסטוס במקום שיער. שבין בגויל וקלף ודוכסוסטוס כותבין לצד החלק והנאה יותר:

סיכום: קלף הוא של צד השיער

ספר התרומה הל' ס"ת סי' קצ"ד מביא ר' האי דקלף הוא צד החיצוני "ואז כשקולפין אותו לב' אותו שלצד שיער נקרא קלף וכותבין בו בצד שנקלף שזהו לצד הבשר שהוא לבן וטוב יותר לכתוב והקליפה שלצד בשר נקרא דוכסוסטוס. דוך הוא מקום כמו דוך פלן. סוסטוס הוא לשון בשר בלשון יוני. וכותבין בו לצד השער שזהו למקום שנקלף וטוב יותר. זה הכלל לשניהם כותבין במקום שהם מחוברים זה לזה. והיינו דקתני לעיל קלף כותבין במקום בשר ודוכסוסטוס כותבין במקום שיער שזהו שניהם למקום חיבורן. כך פירש רב האי גאון פי' של קלף ודוכסוסטוס ומקום כתיבתן. ואמנן [ואולי מהמילה אמנן אפשר להרגיש שיש קצת שינוי בין קלף של רב האי וקלפים שלנו] רבינו יעקב פירש דקלפים שלנו יש להם דין קלף לפי שמתקנים אותם אל צד בשר וקולפין שם ונשאר אותה של צד שיער. ואם כן צריך לכתוב בקלפין שלנו ספר תורה תפילין ומזוזות לצד לבן שזהו לצד בשר כדין קלף ושם הוא טוב יותר ונאה וגם אינו יכול להזדייף כמו לצד שחור ויש אומרים דקלפים שלנו יש להם דין דוכסוסטוס לפי שלאחר שהסירו השיער עדיין מתקני' אותו וגוררים אותן קליפות בתער לצד השחור [צד השיער] ונשאר אותו שלצד בשר הנקרא דוכסוסטוס וכו' וקשה לדבריהם אם כן תפילין היאך כותבין על קלפים שלנו הנקראים דוכסוסטוס הלא תפילין על הקלף דוקא כדפרי' לעיל ואם שינה פסול. ויש שקולפין העור לשנים בתחילה והקליפה שלצד השיער כותבי' התפילין לצד בשר לצד הלבן לאפוקי נפשיהו מפלוגת' ומספקא וכו' ואף על גב שאינן בקיאיין עתה לקולפו לשנים שיהו שני קליפות עבות וראויין לכתוב בהן זו בדין קלף וזו בדין דוכסוסטוס אלא אחת היא עבה וראויה לכתוב בה ואחת דקה ואינה ראויה לכתוב, מכל מקום אותה [צד] שהיא עבה וראויה לכתוב אם היא לצד שיער נקראת קלף וכותבין בה לצד החיתוך שהוא לצד בשר. ואם אותה שהיא עבה לצד בשר נקראת דוכסוסטוס כיון שהוסרה קליפה דקה שעליה וכותבין בה לצד החיתוך שהוא לצד שיער."

סיכום: קלף הוא צד השיער. קלפים שלנו גוררים גם מצד השיער. ספר התרומה מסכים עם ר"ת ש"קלפים שלנו" המעובדים בסיד הם כשרים אע"פ שהסירו את האפידרמיס. ונראה במה שגורס בר"ת "וגוררין אותן קליפות" שגם מורידין את הליצה. אבל נראה שמסכים עם הבר פלוגתא של רבינו תם שלא די להוריד רק קצת מצד הבשר. גם ברור שלא חושב שהקרום שמפסיק בין העור לבשר הוא הדוכסוסטוס, כי אומר "ואם אותה שהיא עבה לצד בשר, נקראת דוכסוסטוס, כיון שהוסרה קליפה דקה שעליה" כי אם הקרום המפסיק בין הדרמיס לשומן ובשר היה הדוכסוסטוס, היה צריך להסיר את כל הדרמיס לעשות את הנשאר דוכסוסטוס. וגם אין מקום לספק כמה לגרד כדי להגיע אל הקלף.

ספר האשכול דף נ"ח עמוד א מביא ר' האי "וכתב רבינו האי ז"ל בהא דאמר רב

כשרות הקלף בימינו

דוכסוסטוס הרי הוא

קלף, מה קלף כותבין עליו תפלין, אף דוכסוסטוס כותבין עליו תפלין, הכין מנהגא דמייתי מגלתא דמעבדא בתמרי וקמחא דשערי, ומתחי ליה עד דיביש, וקליף לה עד דהוה תרין פסקי, ומזדהר שלא ינקב, וקאי קלף לחודיה, ומעביד ליה לקלף דהוא אפי דמגלתא מכלפי בשר תוב בעפצי, וכותב פרשיות במקום בשר וההיא גיסא אחרינא דאקליף מיניה הוא הנקרא דוכסוסטוס כורך בו את הפרשיות ומנח להו בקבעה דהיא שילחא דתפלי. ועוד אמרי' ואפא דמגלתא (דהאי) [דהיא] גיסא דמקרי קלף הוא מקום שער בודאי ומן גואי דיליה כתבינן. ודקאמרי' במזוזה כותבין על דוכסוסטוס במקום שער, לאו מקום שער ממש, דאי ס"ד אפא דמגלתא היא, הא הלכה למשה מסני תפלין על הקלף, והרי יצא מקום שער גופו בכלל הקלף, אלא מאי מקום שער מקום שנקלף הקלף, משום שנמצא כנגד מקום שער. ועוד אמר הא דאמרי' קלף במקום בשר הם הפנים הקלופים שכנגד מקום שער, ואינו כותב תפלין במקום שער גופו, אלא בפנים שכנגדו, ודוכסוסטוס במקום שער פנים שכנגד מקום בשר של בהמה שם כותב, ואינו כותב בפנים שכנגדו שהוא מקום בשר. ותו אמר רבינו האיי ז"ל דוכסוסטוס וקלף שוין לענין מזוזה, אבל תפלין לא נכתבין על דוכסוסטוס אלא על הקלף, וכן הלכה:"

סיכום: סובר שדעת ר' האי שקלף הוא צד החיצוני ושכן הלכה.

ספר העיטור שער ראשון - הלכות תפילין דף נה עמוד ב "והשתא אצטריך לפרושי מהו קלף ודוכסוסטות וגויל ושמעתי שהקלף הנקלף נקרא בלשון יון דוכסוסטות שנגרד ב"פ אחד במקום בשר כמו שגורדין העבדנין ואחד במקום של שיער כגון שגורדין ממנו ולישנא דדוכסוסטות דו שנים כסוסטות גרידה והקליפה שנוטלין ממנו הוא הקלף וכן מצאתי בשם ר' האי וכותב על הקלף במקום שיער [נראה שצ"ל בשר] והם הפנים הקלופים כנגד מקום השיער ועל דוכס' במקום בשר [נראה שצ"ל שיער] והן הפנים שכנגד הבשר ומזוזה ותפלין נכתבין במקום שנקלף ומנחא בה סימנא כבוד אלקים הסתר דבר ששניהם נכתבין במקום הסתר ולהאי פי' הרוצה לכתוב תפלין גורר מקום הבשר עד חציו שישאר הקליפה וכותב במקום הגרר וכן כותב מזוזות גורר השער כולו וכותב (על) מקום הגרר ורש"י פי' דוכס' שלא נטלה קליפתה העליונה וגויל מעובד בעפצים ולא בריר פירושא דילי'. ורבוותא פירשו עור שלם שאינו נקלף ומעובד כהלכתא הוא גויל ולשון גויל כדגרסינן אבני דלא משפיין וכשהוא נחלק לשנים הקלף הוא קלף והקליפה הוא דוכס' לפי שהוא הגרידה השניי' וכותב על הקלף במקום בשר ממש על דוכסו' במקום שער ממש ועל הגויל אינו כותב תפלין אפי' במקום בשר כדאמרינן לעיל תפלין אגויל מי כתבינן והלמ"מ שאין כותבין על הגויל אלא במקום שער כדגרסינן בירושלמי שיהא כותב על הגויל במקום שער ועל הקלף במקום נחושתו והכי מסתברא דאי קלף בקליפה עליונה גבי ס"ת דאמרינן קלף בכמה מניח דוכס' שהיא עב עיקר העור ושואל על הקלף דטפל היה לו לשאול דוכסו' בכמה [אבל אפשר לומר דלא צריכין לשאול כי אם הדוכסוסטוס הוא כל הדרמיס חוץ מן הליצה, אין כ"כ הבדל בעובי בין דוכסוסטוס לגביל.] ועוד מקום שער ומקום בשר לאו הכי משמע ומקום שער דהכא כמקום שער דגויל הוא והתם מקום שער ממש הוא שהרי גויל אינו קלף והלמ"מ שכותבין על

כשרות הקלף בימינו

הגויל במקום שער ועל הקלף במקום נחושתו כדאיתא בירושלמי ומקום בשר נמי דאמרינן לאו במקום נחושתו הוא. והלכך במזוזה גורד במקום בשר וכותב במקום שער ממש ובתפלין גורד מקום שער וכותב במקום בשר ממש....”

סיכום: נראה שהעיטור עצמו סובר שהקלף הוא הצד הפנימי והדוכסוסטוס הוא צד החיצוני. אבל הוא מסביר השיטה שקלף הוא צד החיצוני "ולהאי פי" הרוצה לכתוב תפלין גורד מקום הבשר עד חציו שישאר הקליפה וכותב במקום הגרר וכן כותב מזוזות גורד השער כולו וכותב (על) מקום הגרר" לא ברור עם סובר שעיקר שכבה חיצוני הוא הליצה או שאר שכבה גרעינית אבל כדי שיקבל שם כמו הצד הפנימי, צריך להסיר כל השיער כולו, משמע עד השרשים שלה (ועד בכלל), ז"א כל האפידרמיס, והליצה ורוב עם לא כל השכבה הגרעינית. וכדי לקבל שם כמו הצד החיצוני, די לגרור "עד חציו". ז"א שסובר שמיעוט של שכבה תחתונה יִבְטֵל לעליונה, אבל לא רוב (לאפוקי מרבינו תם שסובר שעיקר הדוכסוסטוס הוא מקום חיבורו לבשר וע"כ די שגורדים רק מקצת בצד הבשר). וממה ששואל "והכי מסתברא דאי קלף בקליפה עליונה גבי ס"ת דאמרינן קלף בכמה מניח דוכס' שהיא עב עיקר העור ושואל על הקלף דטפל היה לו לשאול דוכס' בכמה" ממה שקורא צד הפנימי עיקר העור וצד החיצון טפל, נראה שצד החיצון שמדברים עליו הוא הליצה ולא שאר שכבה הגרעינית.

ספר יראים ט"ז "...לוקחין העור וחולקין אותו לשנים אותו צד של השיער נקרא קלף. ואותו צד של בשר נקרא דוכסוסטוס זה פי' רה"ג ז"ל...ותניא שינה פסול [אם כתב בחלק הלא נכון או בצד הלא נכון] ולא קי"ל הכי אלא כר' יוסי קי"ל דתניא בשבת בפ' המוציא ובפ' הקומץ שינה בזה ובזה פסול ר' אחא מכשר וכוותי' קי"ל דמוקמי' בפ' המוציא דרב קאי כוותי' הלכך על קלף שלנו אע"פ שאינו קלף ודוכסוסטוס שלא נעשו כאותו ענין שפרשנו כשר."

סיכום: קלף הוא צד השיער. קלפים שלנו הם לא קלף ולא דוכסוסטוס אבל כשרים מפני שאם שינה מזה לזה כשר. (ואולי לא איכפת ליה על איזה צד יכתוב.)

סמ"ג עשין כ"ה פוסק כמו ר' האי שהקלף הוא צד השיער ומביא ר"ת: "ואומ' רבינו יעקב דקליפין שלנו יש להן דין קלף לפי שמתקנים אותם וגוררין אותם לצד הבשר ונשארת הקליפה לצד השיער וצריך לכתו' עליהן ספר תורה תפלין ומזוזות לצד בשר דאי קליפין שלנו יש להם דין דוכסוסטוס לפי שגוררין אותו לצד שיער ומסירין קליפות קליפות ונשארה אותה שלצד הבשר ויש בהן דין לכתוב ספר תורה ומזוזות לכתחילה למצוה לצד השער אם כן תפלין היכי כתבינן בקליפין שלנו הלא דינם הוא על הקלף לצד לבן ואם שינה פסול:"

סיכום: קלף הוא צד השיער. קלפים שלנו גוררים גם מצד השיער. וברור שלא רק מסירים את האפידרמיס אלא גם הליצה ויתכן גם חלק משאר השכבה הגרעינית כי הוא אומר "ומסירין קליפות קליפות". וזה ראייה למה שאמרת' לר"ת שעיקר הקלף זה מקום שנקלף מן הדוכסוסטוס, והוא הקובע לשם קלף.

כשרות הקלף בימינו

שו"ת הרמב"ם פאר הדור י"ט (בר אילן רפ"ט) "וכן לענין קלף ודוכסוסטוס טעות גדולה טעה כל האומר כך כמו שעלה על דעתכם שהדבר ידוע שהן צריכין להיות הכתיבה תמה נאה ביותר ובפירוש אמרו חכמים ז"ל שהכותב על הדוכסוסטוס יכתוב במקום שיער וכל כתיבה שעל הקלף תהיה במקום בשר. אם תאמר כמו שאני אומר ושאר הגאונים אומרים הוא אותו החלק העבה מן העור שעל הבשר שקורין אותו הערביים ר"ק ועושין אותו בסיד לו שני פנים אחד לבן וחלק ביותר והוא נאה לכתיבה והוא מקום הבשר והאחד די שבו אדמימות מעוטה ואינו חלק והכתיבה בו אינו נאה אלא מפוזרת ומדובללת והוא מקום השיער והדוכסוסטוס הוא החלק הדק מן העור [שקורין אותו הערביים קש"ט] ויש לו שני פנים האחד נאה לכתיבה והוא מקום השיער והפנים האחרים שהם דבוקים בחלק העבה אינם ראויים לכתיבה אלא הדיו נבלע בהם וכל האותיות מטושטשות. נמצא לדבריכם ולדברי האומרים ככם תהיה הכתיבה בקלף ובדוכסוסטוס במקומות רעים ופחותים שאין הכתיבה מועילה בהם. והראיה השנית שהכרעתי בה דברי האומר מה שכתבתי בחיבור הוא זה הדבר שספר תורה מקודש יותר מתפילין והתפילין יותר מן המזוזה. וכך היא ההלכה למשה מסיני שיהיה עור כל אחד חזק ובריא כדי שיוכל לעמוד ולהתקיים כפי קדושתו, ספר תורה שהוא יותר מקודש כותבין אותו על עור שלם ותפילין על הקלף שהוא [חצי] עור העבה ומזוזה על החצי האחר הדק נמצא כל אחד מהם מעלתו כקדושה רוצה לומר מעלת עורו בקיומו וכתיבתו כל אחד משלשתן במקום הנראה לכתיבה כדי שתהא כתיבה תמה."

שו"ת הרמב"ם פאר הדור סז (בר אילן קנג) "אם יקח העור שלם ויעבדנו כנהוג דהיינו שמלחו וסיידו והסיר השער [נ"א מליח וקמיח ועפיץ], ונתן בו קמח או סובים, והוסיף לעבדו, זה נקרא גויל, וגויל הוא שם הדבר שלא נתקן ולא נגמר כל צרכו, ולכן קורין לאבני דלא משפיין גויל ואבני דמשפיין גזית. ואם יקח העור ויחתוך בעוביו ויוציא הצד הדק אשר ממקום השער, ויעבדהו כמו שאמרנו, זה נקרא דוכסוסטוס. והחלק השני הוא יותר עב אם עיבד אותו כראוי נקרא קלף. וזה הקלף לא יכתוב בו אלא מצד שהיה דבוק בבשר. וזה הדוכסוסטוס לא יכול לכתוב בו כי אם המזוזה. ומקום הכתיבה במקום שער, והוא המקום אשר יגדל ממנו השער ולא המקום אשר היה דבוק בגב הקלף. [נ"א מוסיף: ואלו הקלפין הנמצאים בזמננו הידועים בצורתם, אסור לכתוב בהם דבר, לא ספר תורה ולא תפילין ולא מזוזה, לפי שהם עורות שאינם מעובדין עבוד שלם, לפי שהם לא עפיץ. ואם עיבדו אותן בדבר מכווץ, כגון עפץ ואלקרץ [הוא מין עץ סרק שעליו עפוצים ובהם מעבדים את העורות בתימן] וכיוצא בהם, אז ייקראו קלף ומותר לכתוב בו ספר תורה ותפילין ומזוזה. וכל זה במקום בשר, כמו שאמרנו, והוא הצד הלכן מן הקלף, אבל אחרי העיבוד."

שו"ת הרמב"ם סימן קלט (מס' בלאו, נוסח ר' קאפח) "ודעתי הקלף והדוכסוסטוס כדעת רבנו האי ז"ל, והיא הסברא הנכונה בלי ספק, ומי שאומר בהיפך למד מבעל מלאכה שאינו בקי, כפי העור נחלק לשנים האחד דק והוא דוכסוסטוס והוא הנקרא כאן במצרים "קנט", והשני עבה והוא הקלף והוא ממול בשר והוא שעושין אותו "רק", ואותו הדק הוא הדוכסוסטוס והוא שהיה השער צומח בו, והכתיבה בלי ספק היא בפני הקלף הלכן והוא מקום בשר. ובדוכסוסטוס על גבו

כשרות הקלף בימינו

והוא מקום שער. וידוע שאין כותבין בקלף ובדוכסוסטוס אלא אחר העיבוד."

סיכום : קלף הוא צד הבשר וכותבין בצד שהיה מחובר לבשר. נקרא לשיטה זו שיטת רמב"ם (אע"פ שיש שיטה אחרת לרמב"ם במשנה תורה על פי דפוסים שלנו). מפני שמתאר את החלק הפנימי חלק העבה, נראה שהוא סובר שכל הדרמיס הוא הקלף ועל כן הליצה הוא הדוכסוסטוס.

רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וס"ת פרק א הלכה ו : "שלש עורות הן: גויל וקלף ודוכסוסטוס, כיצד לוקחין עור בהמה או חיה ומעבירין השער ממנו תחלה, ואחר כך מולחין אותו במלח, ואח"כ מעבדין אותו בקמח, ואחר כך בעפצא וכיוצא בו מדברים שמכווצין את העור ומחזקין אותו, וזה הוא הנקרא גויל.

ז : ואם לקחו העור אחר שהעבירו שערו וחילקו אותו בעביו לשנים כמו שהעבדין עושין עד שיהיו שני עורות, אחד דק הוא שממול השיער ואחד עבה והוא שממול הבשר ועבדו אותו במלח ואח"כ בקמח ואחר כך בעפצא וכיוצא בו, זה החלק שממול השיער נקרא קלף וזה שממול הבשר נקרא דוכסוסטוס."

ועיין בב"י ובכסף משנה שיש גירסא אחרת ברמב"ם שהקלף הוא צד הבשר והדוכסוסטוס הוא צד השער. וכן הוא גירסת רב קאפח, והרבה כתבי יד וגם בכמה ראשונים וכן מוכח מתשובות הרמב"ם שהבאתי למעלה.

סיכום : לפי הגירסא בדפוסים שלנו, הרמב"ם מסכים עם ר"ת שקלף הוא צד החיצוני, אבל נראה שחולק עליו באיזה שכבה הוא. כי בר"ת ודעמיה נראה שעיקר הקלף אינו הליצה אלא ששני שכבות עיקריות של הדרמיס (שאר שכבה הגרעינית ושכבה הרשתית) הם הקלף והדוכסוסטוס. אבל הרמב"ם אומר שהחלק שממול השיער הוא דק ושממול הבשר הוא עבה. ואם כן צ"ל שמדבר על הליצה ושאר הדרמיס (כי האפידרמיס כבר הוסר עם השערות). ואחד מן הסיבות שהב"י העדיף הגירסא במשנה תורה כמו שהוא בדפוסים שלנו היה כדי שלא יהיה מחלוקת בינו לבין רבינו תם, אבל נראה שחולקים באיזה שכבה הוא הקלף אפילו אם שניהם מסכמים שהוא לצד השיער.

רב קאפח ז"ל בפירושו ליד החזקה כתב: כ"ה הנוסח (זה שממול השער נקרא דוכסוסטוס וזה שממול הבשר נקרא קלף) הנכון בכל כ"י העתיקים, והוא הנוסח אחרון של רבנו לאחר שדייק בנוסחי דווקני של השמושא רבה, וראה גם בהלכות שבת פ"א הל' ו המפרק דוכסוסטוס מעל הקלף...וכן כתב בתשובותיו: והביא כמה תשובות הרמב"ם עם קצת שינוי נוסחאות.

הרי"ד בהמכריע סי' פ"ד " הגוילים פירושו מעופץ, והקלף פירושו העשוי בסיד כשלנו ולמה נקרא שמו קלף. שמסירין קליפה מעליו מצד השיער והוא הנקרא דוכסוסטוס כמו שאני עתיד לבאר ואותו הנשאר על המיתוח יקרא קלף בעבור שנקלף."

כשרות הקלף בימינו

פסקי הרי"ד לשבת "פירוש דוכסוסטוס כשהקלף הוא עב מגרדין ממנו קליפה אחת מעל גבי מקום השיער, ואותה הקליפה שגירר תיקרא דוכסוסטוס וגוף העור יקרא קלף מפני שהוקלף. וקלף אין כותבים אלא במקום בשר שהוא היפה והחלק שלו מפני שמקום שיער שלו אינו חלק בעבור שהסירו משם אותה קליפה. ודוכסוסטוס אין כותבין אלא במקום שיער שהוא היפה והחלק שלו שמקום בשר שלו היה דבוק עם הקלף שגרדוהו משם והלכך אינו חלק ויפה מפני הגרדין שבו...

תפילין... אע"ג דמכשר' להו אדוכסוסטוס אגויל לא כתבי... דלא כתבינן תפילין אגויל שהוא מעובד בעפצים, וטעמא דמילתא מפני שהגויל נכתב במקום שיער והתפילין צריכים להיכתב במקום בשר, אי נמי מפני שצריך להכניסן בבתים לא כתבי' להו על גויל שהוא עב, אלא על הקלף שהוא דק הרבה מפני שהוסרה קליפתו... ר' מאיר היה כותבה (את המזוזה) על הקלף מפני שמתמרת פי' שקלף הוא גוף העור, דוכסוסטוס היא הקליפה שהוסרה ממנו ואינה חזקה כמו גוף העור...

סיכום: קלף הוא צד הבשר. והחלוקה בין קלף לדוכסוסטוס היא חלוקה טבעית, והחלוקה היא בין הליצה לשאר הדרמיס. בר' מאיר הוא מדבר על גוף העור והקליפה, אבל הוא אומר שהקלף "דק הרבה (מן הגויל) מפני שהוסרה קליפתו" ואם משווים עור שלם לדרמיס, אין כ"כ הבדל.

שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סימן רלד "ולענין הקלף, נראין הדברים כדברי הר"ם ז"ל, שהוא החלק העבה, הנשאר כנגד הבשר. והדוכסוסטוס, הוא החלק הדק, שעליו השער. ואף רב האי גאון, כתב כן בתשובה. ובאותו חלק העבה, הנקרא קלף, כותבים התפילין. ובמקום שהוא כנגד הבשר, שהם הפנים החלקים. ומה שאמרת, שאין לכם אומן, יודע לחלק העור לשנים. גררו את העור יפה יפה, במקום השער, עד תסירו ממנו, כדי קליפה יפה. ונמצא הקלף נשאר בעצמו. שאין ההקפדה, שיחלק לשנים ממש. אלא שלא ישאר כל העור שלם, דאז יהיה גויל. ופירוש: גויל; דבר שלם, דלא נטלו ממנו שפיו. כדאמרי' בהשותפין: מקום שנהגו לבנות גויל. מאי גויל? אבני דלא משפיין. וגויל, פסול לתפילין. דתנא דבי מנשה: כתבה על הנייר, ועל המטלית, פסולה. על הקלף, ועל הגויל, ועל הדוכסוסטוס, כשרה. ואמרינן: למאי? אילימא למזוזה, מזוזה אקלף מי כתבינן! אלא לאו, תפילין. ולטעמין, תפילין אגויל מי כתבינן! אלמא: אין כותבין תפילין על הגויל. ואמר נמי התם: מזוזה אקלף, מי כתבינן! דמשמע מהתם, דלא כתבינן אגויל, כדמתמהינן התם: ולטעמין, תפילין אגויל מי כתבינן! ומזוזה, הוא דמכשרינן. מדתניא פרק הקומץ רבה: הל"מ תפילין על הקלף, ומזוזה על הדוכסוסטוס. קלף במקום בשר, דוכסוסטוס במקום השער. ותניא התם: שינה בזה, ובזה, פסול. ומוקי לה התם, דוקא בתפילין. אבל במזוזה, כשר בזה ובזה. שאין השנוי פוסלם, ואפילו על הקלף, כשר."

סיכום: קלף הוא צד הבשר. ונראה שגורס כן במשנה תורה. והוא סובר שכן דעת רב האי גאון. והוא סובר דהחלוקה הוא החלוקה הטבעית בין הליצה לשאר

כשרות הקלף בימינו

הדרמיס. וסובר שאם לא חילקו אלא שגרדו מצד השיער, כשר, רק שיסירו את כל הליצה.

שו"ת הרשב"א חלק א סימן תק"פ: "ולענין הקלף נראין הדברים כדברי רבנו משה שהוא החלק העבה הנשאר כנגד הבשר. ודוכסוסטוס הוא החלק הדק שעליו השער. ואף רב האי גאון כתב כך בתשוב'. ובאותו חלק העבה הנקרא קלף סתם כותבין את התפילין במקום שהוא כנגד הבשר שהוא הפנים החלקים. ומה שאמרתם שאין לכם אומן שיודע לחלוק את העור לשנים. גררו את העור יפה יפה במקום השער כדי קליפה יפה נמצא הקלף נשאר לעצמו. שאין הקפדה שיחלק לשנים אלא שלא ישאר כל העור שלם דאז יהיה גויל אפילו דבר שלא ניטל ממנו שופיין. וכמו שאמרו בריש פרק קמא דכבא בתרא (דף ג') גויל אבני דלא משפיין וגויל פסול לתפילין. דתנא דבי מנשה כתבה על הנייר ועל המטלת פסולה. על הקלף ועל הגויל ועל הדוכסוסטוס כשרה. ואמרינן למאי? אילימא למזוזה מזוזה אקלף מי כתבינן אלא לאו תפילין. ולטעמיך תפילין אגויל מי כתבינן. ומזוזה הוא דמכשרי' ממתני' פר' הקומץ (דף ל') הלכה למשה מסיני תפילין על הקלף מזוזה על דוכסוסטוס. קלף במקום בשר דוכסוסטוס במקום שער. ותניא התם שינה בזה ובזה פסול. ומוקים לה דוקא בתפילין אבל מזוזה כשרה בזה ובזה שאין שינוי פסול בה."

סיכום: קלף הוא צד הבשר. וסובר שדעת ר' האי ג"כ ככה. ונראה שגורס כן במשנה תורה. והוא סובר דהחלוקה הוא החלוקה הטבעית בין הליצה לשאר הדרמיס. וסובר שאם לא חילקו אלא שגרדו מצד השיער, כשר, רק שיסירו את כל הליצה.

חידושי הרמב"ן שבת ע"ט "ומצאתי בירושלמי קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפילין שמע ישראל הדא דתימא בקולף פני העור אכסוסטין כדי לכתוב שתי פרשיות שבמזוזה ולשון פני העור משמע שקלף הוא הצד הדבוק לבשר וכותבין עליו במקום בשר ממש ודוכסוסטוס הוא הצד שע"ג בהמה שהשיער בו וכותבין עליו במקום שיער ממש וכן הוא עיקר אע"פ שנחלקו בו הראשונים:"

סיכום: קלף הוא צד הבשר.

חידושי הריטב"א שבת דף עט: "והשתא בעי' לפרושי מהו גויל וקלף ודוכסוסטוס. ורבוותא פתרי בה טובא, ואנן נפתור בה בקוצר בס"ד. (ו)הגויל הוא העור השלם שלא נחלק לשנים, ומעבדין אותו במקום השער וכן הוא בירושלמי, ועל שם שהוא כולו (ו)לפי' נקר' גויל, כדאמי' [ב]השותפי' גויל אבני דלא משפיין. והקלף והדוכסוסטוס, אמרו הגאונים ז"ל שחולקים העור ואותו שהוא צד הבשר נקרא קלף ואותו של צד השער נקרא דוכסוסטוס כי דוך מקום וסוסטוס בלשון יוני שער, וכן אמרו לפנינו קלף במקום בשר דוכסוסטוס במקום שער. ויש שהיו סבורים לומר כי מה שהוא לצד הבשר הוא דוכסוסטוס, כי סוסטוס בלשון יוני בשר, ומה שאמרו קלף במקום בשר ודוכסוסטוס במקום שער מפני כי עיבוד הקלף והדוכסוסטוס הוא בפנים הפנימיים ששם נחלק העור

כשרות הקלף בימינו

ושם כותבים, תפילין על קלף לצד הבשר ומזוזה על הדוכסוסטוס לצד השער. ונתנו סימן לדבר סוד אלקים הסתר דבר, וכן פי' בתוספות. אבל אין תפילין או מזוזה ועבודו של דוכסוסטוס במקום שער ממש ושם כותבים למזוזה, וכן הלשון מוכיח דקתני קלף במקום בשר דוכסוסטוס במקום שער, שם הם כותבים, וכמו שאמרו בירוש' על הגויל שנכתב במקו' שער ממש, ובירוש' גם כן אמרו קלף במקום נחשתן, ונחשתו של עור היינו פניו הדבוקים בבשר בחזה. וכן אמרו שם קלף שהוא קולף פני העור מן הבשר שלו ומעבדו וכותב עליו, כי מקום השער (אולי צ"ל בשר) הם פני העור שאלו צד השער אינו אלא אחורים. ועכשיו שאין אנו רגילים לחלוק העור לשנים הרוצה לעשות דוכסוסטוס יקלוף מן העור החצי שהוא לצד הבשר ויניחנו על החצי של צד השער ויעבדנו במקום השער. וכן לענין הקלף, יקלוף מה שלצד השער ויגררנו ויעמיד העור מה שכנגד הבשר ויעבדנו במקום הבשר, אבל אם לא קלף העור אלא שהניחו שלם אע"פ שעבדו לצד הבשר אין עליו דין קלף ולא דין גויל, כן פי' רוב המפרשים ז"ל. ואף לשיטה זו אומר' כי הקלפין שלנו כשרים לתפילין, שהרי גוררים מצד השער יפה יפה ומה שנשאר שמעבדין אותו לצד הבשר דינו כקלף ליכתב במקום בשר, אבל מורי היה אומר כי אפי' לא גררו ממנו כלום לצד השער, כיון שעבדו אותו יפה לצד הבשר הרי הוא כקלף גמור לתפילין ומזוזה. והגויל שעבודו לצד השער והבשר נשאר בלא גרירה נקרא גויל כאבני דלא משפ(ו)יין, אבל כשנתעבד הבשר כאבני דמשפין חשיב וקלף שמו. ודכ"ע לגבי דוכסוסטוס שעבודו לצד השער שצריך לקלוף חצי שהוא לצד הבשר או מקצתו שאל"כ הרי הוא כגויל שעבודו ג"כ במקום שער. ולפום שמעתין משמע כי החלק הנקר' קלף שהוא הבשר הוא יותר עבה ויותר חזק מן הדוכסוסטוס שאין מעבדין ממנו השער אלא לתיקונו של זה, וכן אמרו לקמן [ר'] מאיר היה כותבה על הקלף שמשתמרת [וזה] (ה)נכון.

סיכום: דוכסוסטוס הוא הליצה וקלף הוא שאר הדרמיס. קלפים שלנו גוררים מצד השיער ולא מצד הבשר וע"כ הם קלף. ואמר שקלפים שלנו מפני שהורידו הדוכסוסטוס (הליצה) הם כשרים לקלף, ואם לא הורידו הדוכסוסטוס רבו היה מכשירים מאחר שתקנו אותם לכתיבה לצד בשר (זה הבסיס למסקנת ר' עידוא אלבה) אבל הוא בעצמו היה פוסלם. ואפשר להסביר לשיטת רבו דעור מעורב מקלף ודוכסוסטוס דמאחר שאינו גויל, הדוכסוסטוס בטל לקלף (אולי מפני שיותר עבה) אם החשיבו צד הקלף ע"י תיקון בצד כתיבתו. אבל אם לא החשיבו צד הקלף ע"י תיקון בצד כתיבתו מאחר שהורידו את רוב הקלף או עיקרו שהוא מקום קליפתו מן הבשר, בטל לדוכסוסטוס.

גם מה שמזכיר לשון שעבדו בצד זה או בצד זה יש ראייה שעבוד העפצים היה רק שטחי. אבל אפשר לדחות לומר שלא היה מדבר על עיבוד סיד או עפצים אלא שאר תיקוני כתיבה.

ר"ן על הרי"ף שם הלכך "ג' מינין הן...האחד נקרא גויל, ונקרא על שהעור כולו שלם ואינו נחלק לשנים כמו הקלף והדוכסוסטוס, שכן לשון גויל דבר שלם שלא ניטל ממנו כלום כדאמרי' בריש בבא בתרא גויל אבני דלא מישפיין ואינו נקרא גויל על שם העיבוד שהוא מעפצין הנקראים גל"ש כמו שעלה על דעת רבים

כשרות הקלף בימינו

שהרי אף קלף ודוכסוסטוס עפיצין היו שהרי לא היה להם שום עיבוד כשר אלא בעפצים וכמו שכתבתי למעלה אלא ודאי כדאמרן והשנים האחרים הם קלף ודוכסוסטוס:

ומהו קלף ומהו דוכסוסטוס בהא מילתא איפליגו רבוואתא ז"ל שהרב בעל הערוך כתב בשמם בערך דוכסוסטוס שהעור בשעת עיבודו חולקים אותו לשנים, והחלק החיצון שהוא לצד השער הוא הנקרא קלף, והפנימי הדבוק לבשר נקרא דוכסוסטוס ואומרים דדוך בלשון יון מקום, וסוסטוס בשר...

הלכך כיון דאסיקנא שאין כותבין תפילין אלא על הקלף צריכין כותבי תפילין לגרר הקלף יפה לצד הלבן שהוא הדבוק לבשר שאם לא יגרדו אותו כלל כיון שעכשיו אין חולקין אותו לשנים אין זה קלף אלא גויל שהוא פסול לתפילין אבל כשגורדין אותו מצד הלבן שבו הרי הוא כאילו מסירין ממנו החלק הנקרא דוכסוסטוס ונשאר החלק הנקרא קלף וכותבין בו במקום דבוקו לדוכסוסטוס אבל הרמב"ם ז"ל כתב בהפך בפרק א' מהלכות תפילין ומזוזה וס"ת שהחלק הדבוק לבשר הוא הנקרא קלף וכותבין בו במקום בשר ממש והחלק של צד השער הוא הנקרא דוכסוסטוס וכותבין בו במקום שער ממש וכן דעת הרמב"ן ז"ל והביא מן הירושלמי דגרסי' בפרקין [הל' ג'] קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפילין שהיא שמע ישראל הדא דאת אמר בקולף פני העור...משמע ליה דהאי פני העור דקאמר היינו צד הדבוק לבשר ולא ראייה היא דהכי נמי איכא למימר דפני העור מיקרי צד השער:

ומכל מקום לפי סברא זו צריכים כותבי התפילין לגרוד הקלפים יפה לצד השער כדי שמה שישאר יהא תורת קלף עליו. ועל פי סברא זו נהגו לכתוב ס"ת על הקלפים שלנו שאינן חלוקין וכותבין בו במקום בשר מתורת קלף ואין גורדין צד הלבן שבו [צד הבשר] דלא מצית אמרת דמתורת גויל כותבין בו שהרי אין כותבין על הגויל אלא במקום שער דגרסינן בירושלמי בפ"ק (דבבא בתרא) [דמגילה הל' ט'] בקלפים לא נתנו חכמים שיעור וצריך לכתוב על הגויל במקום שער ועל הקלף במקום נחשתו ואם שינה פסול אלמא אין כותבין על הגויל אלא במקום שער הלכך קלפים שלנו שכותבין עליהם במקום בשר לא מתורת גויל עושין כן אלא מתורת קלף לפי שגורדין אותו במקום השער ומה שנשאר כלפי הבשר היינו קלף וכותבין במקום בשר ואילו לפי בעל הערוך ז"ל כל כיוצא בזה פסול שלדבריו אין כותבין על הקלף ועל הדוכסוסטוס אלא במקום שהן מחוברין זה לזה:"

סיכום: הר"ן סובר שהמנהג כמו הרמב"ם שצד פנימי הוא הקלף. ואומר שקלפים שלנו שלא חולקים אותם, גורדים רק מצד השער והם קלף לפי השיטה זו.

נמוקי יוסף הלכות ס"ת ד: בסוף: "על הגויל. אם רוצה לכתוב על הגויל שהוא העור שלא נקלף ממנו דבר אבל הוא שלם כמו שהיה בו בעודו על הבהמה: ... ועל הקלף. שנחלק העור לשנים ורוצה לכתוב על חצי העליון שנקרא קלף והוא דק

כשרות הקלף בימינו

מן הדוכסוסטוס: במקום נחושתן. צריך שיכתוב בתחתון שלה והוא הצד שהיה על הבהמה דהיינו מקום לבן: ואם שינה פסול. דקים להו לרבנן דהכי עביד טפי ומתקיים הכתב יותר:”

הלכות מזוזה דף ה. ”על קלף. נקרא קלף חצי העור העליון שבו השיער ונקרא דוכסוסטוס חצי העור התחתון הדבק לבשר והתפילין נכתבין על הקלף מצד הפנים האמצעית מהעור לא מצד השער ומזוזה נכתבת על דוכסוסטוס מהצד שחילק את העור לא מצד הדבק בבשר:... אין צריכין שרטוט. לפי שהקלף דק הרבה ושמה יקרע...”

סיכום: קלף הוא צד החיצון והוא הליצה. נראה ג”כ שהוא סובר שהלמ”מ רק על מה שתפלין על הקלף ומזוזה על הדוכסוסטוס, אבל באיזה צד כותבין הוא אומר שזה מדרבנן.

אור זרוע תק”ם מביא דעת ר’ האי דקלף הוא צד השיער ואח”כ...”והקלפים שלנו אומר ר”ת זצ”ל שהקלפים שלנו כמו העור החיצון שלהם שקרוי קלף שראוי משני צדדים ועיבוד שלנו יפה כעיבוד שלהם. ואשכחן שהיו כותבין ספרי תורות בדלא עפיצן כדפי’ לעיל. הלכך קלפים שלנו ראויים לכתוב בהם תפילין ולצד הבשר וכש”כ מזוזה וס”ת. ומיהו כולם הכשר כתיבתם לצד הבשר. ויש שסוברים שקלפים שלנו הוו דוכסוסטוס משום שמקליפין אותו מצד שיער משום שהם עבים ופוסלין ספרי תורות הללו הכתובים במקום בשר. ומכשירים לכתוב במקום שיער. ואין נראית לר”ת סברתם דדוכסוסטוס שלהם לא הי’ ראוי במקום בשר כלל. ודין טפי הזי במקום בשר מבמקום השיער. הלכך הלכה למעשה שכותבים בקלפים שלנו תפילין ומזוזות וס”ת לצד הבשר ולא לצד שיער שיש בהם דין קלף. ובמקום שמעפצים אותם שצד הבשר אינו ראוי כלל לכתוב אם קילפו ונקה אותם מצד השיער כותבין עליהם. ואם לא קילפם ואעפ”כ הוא חלק וטוב לכתוב. יש שכותבין עליהם ספרים ומזוזות אבל תפילין ודאי פסולין שקלפים שלהם כי הוו עפוצים הוו נמי חזו לצד בשר טפי ממקום שיער. ובשימושא רבה של תפילין כ’ אמר אביי כתבינהו אגויל שפיר דמי וכך הלכה וזה אי אפשר כדפרי’ לעיל דאמר בפרק המוצא תפילין אגויל מי כתבי’:

סיכום: קלף הוא צד השיער. קלפים שלנו גוררים גם מצד השיער אבל יש להם דין קלף. וממה שאמר שראויים לכתובה משני צדדים משמע שהיו מורידים גם האפידרמיס וגם הליצה ואולי גם עוד חלק מהשכבה הגרעינית, דאם לא הכי אין הכתיבה יפה על צד השיער.

הרא”ש הלכות קטנות הלכות ס”ת ה: ”...וקלף ודוכסוסטוס היינו עור שנחלק לב’ ונקרא הצד שכלפי העור קלף והצד שכלפי בשר נקרא דוכסוסטוס... ור”ת ז”ל היה אומר דקלפים שלנו יש להם דין קלף ונכתבין במקום בשר והוא הטוב והנאה יותר. וגם אינו יכול להזדייף כמו צד השער ויש שרוצים לומר שיש להן דין דוכסוסטוס לפי שמגרדין אותו הרבה במקום שער ומסירים הרבה קליפות כתער הגלבים ונשאר הצד שכלפי הבשר ולדבריהם קשה דא”כ תפילין היאך

כשרות הקלף בימינו

נכתבין הלא תפילין פסולין על הדוכסוסטוס כדאיתא בפרק המוציא יין (דף עט.)
[ובפרק הקומץ רבה (דף לב.)] אלא ודאי קולפין אותן הרבה גם במקום הבשר
ודין קלף יש להן ונכתבין במקום בשר:”

סיכום: קלף הוא צד החיצוני. קלפים שלנו יש להם דין קלף אף על פי
ש”מסירים הרבה קליפות” מצד החיצוני. ונראה שסובר כמו ר”ת שהאפידרמיס
והליצה לא נחשבים לכלום. וגם נראה שהיו מורידים מקצת שאר שכבה
הגרעינית (כי אמר ”ומסירים הרבה קליפות”). ובקלף מעורב סובר כמו ר”ת
שעיקר הקלף הוא מקום שנקלף ז”א מקום חיבורו לדוכסוסטוס וע”כ מותר
להסיר חלק מן השכבה הגרעינית, אבל סובר כמו הבר פלוגתא של ר”ת שצריכים
להסיר רוב של שכבה הרשתית כדי שיהיה בטל לצד הקלף.

מאיירי שבת עט:”...ומקלפין אותו עד שנחלק לשני” ואותו חלק העליון שכלפי השיער
הוא הנקרא קלף והוא דק כעין קליפה והוא הוא לשון קלף ואותו שממול הבשר
והוא העבה נקרא דוכסוסטוס...ועכשיו שאין אנו בקיאין בחלוק העור לשנים
לתפילין אין לו לגרור מן השחור [ז”א צד השיער] שהרי הנשאר יהא דוכסוסטוס
אלא גורע מצד הלבן שהוא מקום בשר ממש ויקלוף הרבה עד שישאר דק מאד
והלך הדוכסוסטוס ונשאר הקלף וכותב בצד הגרירה....

זו היא שיטתנו וגדולי המחברים כתבו בהפך שהעליון הוא הדק והוא קרוי
דוכסוסטוס והתחתון הוא העבה וקרוי קלף... [ס”ת יש] שפוסלין אותה בקלף
שהוא הדק והחלוש שבכלם....

ונמצא לפי שיטתנו התפילין הואיל ואין צריכין שרטוט דיין בקלף ועוד מפני
שהם נגללים לכמה כפלים וכעגול ספר תורה בחתיכות דקות ועומד בבית צר
וקצר והקלף נוח לכך שהוא דק והמזוזה מתוך שצריכה שרטוט צריכה במקום
חזק אין צריך לדחוק בה כל כך שיש לשיטותיה מספר כ”ב ומונחת בתיק ארוך
ראוי לה דוכסוסטוס שהוא עבה וכן עיקר....”

קרית ספר מאמר ראשון חלק ג’ דף כה “...אלא שלענין פסק נחלקו בענינים אלו
גדולי עולם, הן בענין מהו קלף ומהו דוכסוסטוס הן בענין מקום כתיבתן הן
בענין מה שהן כשרים בו לענין ס”ת ותו”מ. והשיטה המקובלת בידנו ומוכרעת
אצלינו הן לענין פירוש, הן לענין פסק כך הוא. דרך עבוד הראשונים הוא
שכשהופשט העור מן הבהמה או מן החיה היו מעבירין השער ממנו, מדקקין
אותו מעט על ידי גרידה ומולחין אותו במלח כדי לנגבו וכשנתנגב נותנים אותו
במים וקמח לעבותו, ואם אינו רוצה לעשות ממנו אלא גויל מתקנו אח”כ
בעפצים כדי לכווצו כדי שיתחזק ע”י אותו כוץ הרבה ונשאר חלק במקום שער,
אבל במקום בשר נשאר בלא שום חלקות ואינו ראוי לכתיבה כלל. ומתוך כך
כתיבתו בפנים העליונים שהוא מקום השער, וזה ממה שלא נחלק בו אדם.
ולשון גויל הוא שלא נשלם תיקונו ושלא נטל ממנו כלום...אבל מי שרוצה
לעשות ממנו ב’ מינים ר”ל דוכסוסטוס וקלף נחלקו בענינו, והוא שאחר שנתעבד
העור במים וקמח קודם שיתעבד בעפצים מיבשים אותו וחולקין אותו לשנים

כשרות הקלף בימינו

ולא מחצין עד שיהיו שניהם שוין בעובי, אלא מקלפין מצד העליון שכלפי השער קלפה דקה והיא הנקראת קלף מלשון קליפה ומעבדין אותו אח"כ במעט עפצין ומחלקין אותו מן הצד הפנימי שהיה דבוק בו מן החצי האחר שנקלף ממנו שהוא מקום החתך, והצד השני שבצד הפנימי שלו היה דבוק בבשר נשאר עבה ומעבדין אותו בעפצים הרבה כעין גויל, ומחלקין בו הצד החיצון שהיה דבוק בו עם הקלף שנקלף מעליו וזהו דוכסוסטוס, ונמצא מקום כתיבת שניהם במקום שנחלק כל אחד מחברו. וכן נמצא שהדוכסוסטוס הוא החלק שצדו הפנימי דבוק בבשר והוא הוא ענין דוכסוסטוס, והעידו בו שהן ב' מלות בלשון יון, דוך הוא לשון מקום... וסוסטוס אומר שהוא לשון בשר בלשון יוני. ונמצא פרושו לדברי הכל מקום בשר... אלא שמאחר שלא היה דרכם לכתוב אלא מצד א' לא היו מתקנים אלא צד אחד לכלם [גויל, קלף ודוכסוסטוס] והוא אותו שנוח להם לעבדו יותר בנקל... ואף במסכת מגילה בתלמוד המערב על הגויל במקום שער ועל הקלף במקום נחושתן... ולשון נחושתן הוא לשון שולים. ורומז לצד התחתון שבקלף הפונה אל הבשר ולא הזכיר בו לשון בשר מפני שאינו מקום בשר ממש אלא מקום הפונה אל הבשר... ותפילין מתוך שאינם צריכין שרטוט ושאינן מטלטלין שהרי אין נבדקים אלא אחת לשבעים שנה דיים בקלף, אעפ"י שהוא החלוש בכולם, וכן תקנו להם כך מפני שהם צריכים לכתבן על הדק שבכלם מפני שהן נגללים בקוצר ונכנסים בבית צר וקצר ואין הדבר נאה בהם אלא בדק שבכלם....

וגדולי המחברים חולקים בחלוף שם העורות, ומפרשין דהצד העליון שהוא דבק מצדו החיצון בבשר הנקלף הוא העבה ונקרא דוכסוסטוס, והצד התחתון שצדו הפנימי דבק בבשר הוא הדק ונקרא קלף, ופירושו קלף במקום בשר מקום בשר ממש, ובדוכסוסטוס במקום שער מקום שער ממש... וקשה לי לדבריהם דהל' בקלף ובדוכסוסטוס מוכיח כדברינו כדרך שכתבנו. ועוד היאך אפשר לפסול התפילין במה שהוא נוח בהם יותר דהרי הדק שכלם הוא נאות בתפילין יותר מן האחרים... ומ"מ יש נותנים טעם לדבריהם דהכל הולך אחר הקדושה... ואין נראה לי שאילו [כן] היה לנו להכשיר את התפילין בשלמעלה מן הקלף דהוא הגויל, כשם שמכשירים את המזוזות בשלמעלה מן הדוכסוסטוס דהוא הקלף והגויל...

ומעתה צריך לברר לדברי הכל שבזמנים הללו אין אומנים שלנו בקיאים או רגילים לחלוק העור לב' ליקרא האחד קלף והאחד דוכסוסטוס... או מין אחר שאין בו עיבוד עפצים ואנו קורין לו קלף אלא שאינו כקלף הראשונים... ועושין אותו ראוי ליכתב משני עבריו... וגורדין אותו הרבה משני צדדיו עד שמתקנים אותו לכתוב מב' הצדדים ואח"כ כותבים בו דברים הקדושים בצד הלבן [צד הבשר] וקלף זה עומד במקום גויל מצד שאין צד הלבן אחר תקונו יכול להזדייף בלא הכר. וכן עומד במקום קלף שהרבה גורדין אותו מצד הבשר עד שרובו נשאר לצד העליון ומתוך כך כשר הן לס"ת הן לתו"מ. ויש אומרים שאפילו כתבו בו מזוזה על צד השחור [שהוא צד השיער] כשר שאף הוא משתמש לשם דוכסוסטוס אחר שכבר נגררה הרבה גם כן מצד השער וכן המנהג להכשיר בו הכל."

כשרות הקלף בימינו

סיכום: הוא סובר שהקלף הוא הליצה וסובר שזהו דעת רב האי. אבל נראה שהוא גורס במשנה תורה כמו בתשובות הרמב"ם שהליצה הוא הדוכסוסטוס ושאר הדרמיס הוא הקלף. קלפים שלנו הוא אומר שגורדים הרבה משני צדדים, ואע"פ שסובר שהליצה הוא עיקר הקלף, מכשיר קלפים שלנו שהורד מהם את הליצה. וג"כ מכשיר אותם לדוכסוסטוס. וקשה להסביר איך קלפים שלנו כשרים כקלף אם הורד הקלף מהם ואיך אותו דבר יהיה גם קלף וגם דוכסוסטוס. וגם קשה מה שאמר שיש להם דין גויל לכתיבה בצד הבשר, והרי גויל כותבים רק בצד השיער.

ואפשר לומר שעיקר קלף הוא הליצה, אבל גם שאר שכבה הגרעינית הוי קלף. ורק שכבה הרשתית נקרא דוכסוסטוס. ובאזור שלו, בקלפים שלנו הורידו את הליצה וחלק עליון של שכבה הגרעינית, אבל גם כן הורידו כל שכבה הרשתית או רובו שלדעת המאירי היה בטל, כמו שאמרנו לשיטת רבנו תם.

ואפשר שחזן ממה שסובר דעיקר קלף הוא הליצה ועיקר דוכסוסטוס הוא שאר הדרמיס, יש עור בינוני שהוא השכבה הגרעינית, שיכול להשתמש גם לקלף וגם לדוכסוסטוס, שדנים אותו משני הכיוונים מצד השלילי. מפני שהורידו את עיקר הקלף שהוא הליצה, יש לו דין דוכסוסטוס. ומפני שהורידו עיקר הדוכסוסטוס שהוא השכבה הרשתית, מותר להשתמש בו בתורת קלף.

ומה שאמר שיש לו דין גויל בצד בשר, לא שכותבין עליו בתורת גויל כי דינו ליכתב בצד שיער, אלא כותבין עליו ס"ת כי ס"ת כשר על הקלף במקום בשר. וגם יש לו המעלה של גויל שאינו יכול להזדייף.

ולולי דמסתפינא הייתי אומר מלשון המאירי שהוא סובר שהשתמשות בעורות מסוימות לדברים מסוימים וכתיבתם בצד אחד הוא לא מן התורה אלא מדרבנן (אלא שנראה שזה נגד גמרא מפורשת) כי כתב "מעשה תקנו ס"ת על הגויל", "וכן תקנו להם כן מפני שהם צריכים..." , "אלא שמאחר שלא היה דרכם לכתוב אלא מצד א' לא היו מתקנים אלא צד אחד לכלם והוא אותו שנוח להם לעבדו יותר בנקל". ואם כן אולי סובר שכשלא חולקים את העור אפשר לעשות עור לכתיבה שהכל בו. ואפשר שהוא סובר דכל ההלכה למשה מסיני בא רק להגיד בכל אחד ואחד באיזה סוג עור מצותו לכתחילה. אבל על איזה צד כותבין ושסוג העור מעכב זהו רק דרבנן. וכעין זה פוסק הרמב"ם ושאר הראשונים שמכשירים מזוזה על הקלף אף על פי שהגמרא אומר בפירוש שהלכה למשה מסיני שמזוזות נכתבות על הגויל.

מרדכי הלכות קטנות תתקנ"ט "תפילין על הקלף מזוזה על הדוכסוסטוס קלף במקום (שער) [בשר] דוכסוסטוס במקום (בשר) [שער] פירוש אותו של צד השער נקרא קלף של צד הבשר נקרא דוכסוסטוס פי' רב האי... ותניא שינה פסול ולא קי"ל הכי אלא כר' אחאי קי"ל דתניא בשבת פרק המוציא ובמנחות בהקומץ שינה בזה ובזה [דף פ ד ע"א] פסול לורי' אחאי מכשיר וכוותיה קי"ל דמוקמינן בפרק המוציא דרב קאי כוותיה... וקלפים שלנו דין קלף יש להם שהרי מסיר מהקלפים הגידים והשמנונית וקלפה דקה שקורין אשקרניר וכשירים לכל דבר למזוזה

כשרות הקלף בימינו

ותפילין וס"ת דעיבוד שלנו חשוב ועושה מקום הבשר נוח לכתוב וי"מ דעכשיו דין גויל או דוכסוסטוס יש להם עתה וכותב ס"ת מצד השיער ועליהם הכתוב אומר עינים להם ולא יראו כי ידוע שהלבן טוב יותר ומתקיים יותר מן השחור ועוד אי דין גויל יש א"כ יפסל בתפילין ומזוזות כדאמרינן בהמוציא ואי דין דוכסוסטוס יפסל בתפילין דאין נכתבין אלא על הקלף כדאמרינן לקמן ואי משום הקליפה שמסירים האומנים [פי' ויהא הנשאר דוכסוסטוס] אין זה אלא תיקון בעלמא ואינה עבה כ"כ שיהא שם קלף עליה [פי' על הנקלף וא"כ הנשאר לא מקרי דוכסוסטוס] ר"ת."

שבת סימן שעב: קלף במקום בשר דוכסוסטוס במקום שיער כותבין בו והאמת כן הוא דגויל הוא כשהשיר השיער מן העור וכותבין עליו שאינו מתוקן כדין ולא נתקן כלל כלפי הבשר כדאמרינן גויל אבני דלא משפיין וקלף הוא כשכותבין במקום בשר כשהפשיט את הבהמה את עורה לוקחין את העור וחותכין אותו לשנים וכותבין בזה ובזה במקום חתך ועליון כלפי שיער והוא קרוי קלף וכותבין בו במקום בשר ששם הוא מתוקן היטב יותר כי הלבן שלו במקום חתך קרוב לבשר יותר מצדו האחר של חוץ אותו (לבן) [חלקן] קרוי קלף וחציו התחתון קרוי דוכסוסטוס וכותבין בו במקום שיער שהלבן שכותבין בו שזה מקום החתך קרוב לשיער יותר מצדו התחתון של צד הבשר ורש"י פי' כן ויש שהיו רוצים לומר כי כל הקלפים שלנו יש להם דין דוכסוסטוס לפי שכשמתקנין הקלף מסירין קליפות החיצונים (ולא היו) [שכלפי השיער והיו] מצריכים לכתוב ס"ת על צד [השיער] כמו שעושין בגויל והיו פוסלין עליהן תפילין לפי שדינם על הקלף ופסולין על הדוכסוסטוס דהוי מסקנא הכי ואין סברא לפסול תפילין שלנו דודאי כל הקלפין שלנו יש להם דין קלף כי אין מסירין הקליפה רק לתקנו והאי חתך העליון קרוי קלף ודינו לכתוב עליו במקום בשר:"

סיכום: קלף הוא צד החיצוני. אם שינה וכתב דבר שצריך קלף על דוכסוסטוס או להיפך אמר שכשר אבל אח"כ סתר את עצמו וצ"ע. וסובר שליצה לא נחשב. ובצד הבשר אם רק מסירים מקצתו כבר עושהו קלף.

תיקון תפילין (לרבינו אברהם מזונשהיים) דף ס' ו'ולאחר שיתייבש העור של הקלף על העץ שקורין רמ"א, אז יקלוף ויגרר האומן בפנים [ברוך שאמר ל"א מגיה "פי' לצד הבשר"] תחלה ויקבל מיד שם הקלף, ואם שליל הוא אינו צריך לקלוף אותו מבחוץ לצד השער מחמת דקותו וזהו קלף גמור, ואם קולפים וגורדים את השליל לצד השער ולא לצד הבשר זהו פסול לכתוב עליו תפילין, כי הוא נקרא דוכסוסטוס, זה הכלל לעולם יגרור ויקלוף לצד הבשר תחלה הרבה יותר ממה שיגרור אותו מבחוץ לצד השער, לאפוקי מכמה אומנים שגוררים הקלפים לצד השער הרבה יותר ממה שגוררין מבפנים לצד הבשר, ואותן קלפים פסולים לתפילין כי ירד עליו שם דוכסוסטוס, לכן יזהר שיעשה כדפירשתו."

סיכום: הוא סובר כמו ר"ת שצריך הדוכסוסטוס הוא מקום חיבורו לבשר, וע"כ אומר "ויגרר האומן בפנים תחלה ויקבל מיד שם הקלף" אבל לכל הפחות חושש לבר פלוגתא של ר"ת כשאומר "זה הכלל לעולם יגרור ויקלוף לצד הבשר תחלה הרבה יותר ממה שיגרור אותו מבחוץ לצד השער". ולא כמו שר' עידוא אלבה

כשרות הקלף בימינו

ר"ל שזה רק יעוץ בעשיית הקלף כי הוא אומר בפירוש "לאפוקי מכמה אומנים שגוררים הקלפים לצד השער הרבה יותר ממה שגוררין מבפנים לצד הבשר, ואותן קלפים פסולים לתפילין כי ירד עליו שם דוכסוסטוס, לכן יזהר שיעשה כדפירשתי".

לקוטי הגהות (יג) על תיקון תפילין הנ"ל "הג"ה מיימוני אומר ר"ת קלף שלנו דין קלף יש לו, ויש לכתוב עליו לצד הבשר ונשארה הקליפה של צד השער, שאת"ל יש לו דין דוכסוסטוס מפני שגוררין ומתקנין אותה לצד השער ונשארה הקליפה של צד הבשר, א"כ היכי כתבינן תפילין על קלפים שלנו, הלא אין דינו אלא על הקלף, ואם שינה פסול, וכתב רבינו שמחה דיש רוצים להכשיר קלפים שלנו לכתוב עליהם באיזה צד שהוא רוצה כשהוא מעופץ משני הצדדין, דכיון דנתקן מב' הצדדין. וי"א דיש לו דין קלף כר"ת כדפי'. וי"א שיש לו דין דוכסוסטוס לכתוב עליו במקום שער, דלא גרע מגויל וכו', עד פוק חזי מאי עמא דבר, עכ"ל."

סיכום: נראה שלמעשה מכשיר קלפים שלנו כקלף אע"פ שגרדו מצד השיער. והוא סובר שצד השיער הוא הקלף. ונראה שסובר שעיקוד עפצים הוא שטחי.

טור יורה דעה סימן רעא "צריך שיהא מעובד בעפצים אבל אם אינו מעובד בעפצים הוי דיפתרא ופסול ומיהו הי אומר ר"ת דעיבוד סיד שלנו חשוב כעיבוד עפצים ונכתבת [ספר תורה] בין על גויל וקלף ודוכסוסטוס והרמב"ם פסלה על דוכסוסטוס וא"א הרא"ש ז"ל לא כתב כן פי' גויל עור שנגרר ונתקן במקום השער ובמקום הבשר לא נתקן וקלף ודוכסוסטוס הוא עור הנחלק לשנים חלק החיצון של צד השער נקרא קלף וכותבין בצד הפנימי שכלפי הבשר וחלק הפנימי שבצד הבשר נקרא דוכסוסטוס וכותבין בו בצד החיצון שכלפי השער ואם שינה וכתב בקלף בצד החיצון ובדוכסוסטוס בצד הפנימי בדיעבד כשר בס"ת וקלפים שלנו יש להם דין קלף ונכתבין בצד הפנימי שכלפי הבשר."

סיכום: צד החיצוני הוא הקלף. ואם כתב בצד הלא נכון כשר.

בית יוסף שם: "ומ"ש בפירוש קלף ודוכסוסטוס. כן כתבו התוספות בפרק המוציא יין (שבת עט: ד"ה קלף ודוכסוסטוס) והמרדכי (שם סי' שעב, הל' ס"ת שם) והר"ן (שם לג: ד"ה ומהו) בשם הערוך (ערך דוכסוסטוס) וכן כתב הרא"ש בהלכות ס"ת (סי' ה) וכן כתב ספר התרומה (שם) וסמ"ג והגה"מ (שם אות ד) וכן כתב הרמב"ם בפ"א מהלכות תפילין (ה"ז) ודלא כדכתב הר"ן (שם ד"ה הלכך) בשם הרמב"ן (חי' שבת עט: ד"ה השתא) והרשב"א שחלק הדבוק לבשר נקרא קלף והחלק של צד השער נקרא דוכסוסטוס וכתב שכן דעת הרמב"ם ונוסחא משובשת נזדמנה לו בדברי הרמב"ם וליתא אלא עיקר הנוסחא כספרי הרמב"ם שהיא כדברי כל הנך רבוותא שהסכימו שהחלק הדבוק לשער נקרא קלף והחלק הדבוק לבשר נקרא דוכסוסטוס ואע"פ שמדברי תשובתו לחכמי

כשרות הקלף בימינו

לוני"ל על מה שכתב בפ"ג נראה שהיה גורס כגירסת הר"ן אפשר שאח"כ חזר בו ותיקן כמו שכתוב בספרים שלנו ונוסחא זו עיקר שהיא מסכמת לדעת רוב הפוסקים:

ומ"ש שבקלף כותבין בצד פנימי שכלפי בשר ובדוכסוסטוס בצד חיצון שכלפי שער. ברייתא בפרק המוציא י"ן (ע"ט): ובפרק הקומץ רבה (מנחות לב.) ובירושלמי פ"ק דמגילה (ה"ט) תניא הלכה למשה מסיני שיהיו כותבין בעורות וכו' וצריך שיהיה כותב על הגויל במקום שער ועל הקלף במקום נחושתו ואם שינה בזה ובזה פסול:

ומ"ש ואם שינה וכתב בקלף בצד החיצון ובדוכסוסטוס בצד הפנימי בדיעבד כשר בס"ת. נראה שלמד כן ממה שכתב הרא"ש בתחלת הלכות מזוזה (סי' ו) יראה דכשרה בגויל כיון דכשרה גם אקלף דתפילין דוקא פסולים אגויל דהא אף בקלף אם שינה וכתב במקום שער פסול אבל במזוזה דכשרה אדוכסוסטוס במקום שער ואקלף במקום בשר לא שייך בה שינוי וכשרה גם אגויל במקום שער כמו בדוכסוסטוס במקום שער ע"כ. ומשמע ליה דהוא הדין לס"ת דכיון דכשר אקלף במקום שער ואדוכסוסטוס במקום בשר לדעת המכשירים אף בדוכסוסטוס לא שייך ביה שינוי וכן פסק בספר התרומה סימן קצ"ד דבס"ת ומזוזה צריך לכתוב לכתחלה בגויל ודוכסוסטוס לצד שחור או בקלף לצד לבן ואם שינה כשר שהרי כשרים הם על שניהן בין לצד שער בין לצד בשר דהא דקתני שינה בזה ובזה מיירי דוקא בתפילין ע"כ. ואני תמה דהא במסכת סופרים פ"ק (ה"ד) משמע דהא דקתני שינה בזה ובזה פסול אספר תורה נמי קאי דהכי מיתניא התם כותבים על הקלף במקום בשר ועל הגויל במקום שער ואינו רשאי לשנות הלכה למשה מסיני שאם שינה בזה ובזה אין קורין בו ע"כ ומדסיים אין קורין בו משמע ודאי דבספר תורה מיירי. ועוד קשה דאי אפשר דאתפילין לחוד קאי דכיון דאינם כשרים אלא על הקלף היכי שייך למיתני בהו לחוד שינה בזה ובזה. וכן נראה מדברי הרמב"ם וסמ"ג (שם) דבס"ת ומזוזה נמי אם שינה פסול. ומיהו המרדכי כתב בהלכות קטנות (שם) דלא קיי"ל כמאן דאמר שינה בזה ובזה פסול אלא כרבי אחאי דפליג עליה ומכשר בפרק המוציא והקומץ:

ומ"ש וקלפים שלנו יש להם דין קלף וכו'. כן כתבו התוספות בפרק המוציא י"ן (שם) ולאפוקי מדברי האומר שקלפים שלנו הם דוכסוסטוס לפי שמגררים האומנים המתקנים אותו קליפתו העליונה ונשאר הדוכסוסטוס דא"כ היאך כותבין עליהם תפילין דאין נכתבין אלא על הקלף אלא ודאי קלף הם שמה שמגררים קליפתו העליונה אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו ואפילו אם היו חולקים העור לשנים היה צריך לגרר ממנו כך ומצד הבשר היו גוררין הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד וכן כתבו הרא"ש וספר התרומה וסמ"ג והגהות מיימון (שם):

בית יוסף אורח חיים סימן לב: ז (א) "ויכתוב על הקלף. בפרק המוציא י"ן (שבת ע"ט): משמע דהויה מסקנא דגמרא הא דתניא הלכה למשה מסיני תפילין על הקלף ומזוזה על דוכסוסטוס לא למצוה בלחוד היא אלא לעיכובא לומר דתפילין דוקא על הקלף אבל על דוכסוסטוס ועל הגויל פסולים וכן משמע בפרק

כשרות הקלף בימינו

הקומץ (לב.) וכן הוא הסכמת כל הפוסקים ולאפוקי מהמרדכי שכתב בהלכות קטנות (דף ו ע"ג) ותניא שינה פסול לא קיימא לן הכי אלא כרבי אחאי קיימא לן דתניא בפרק המוציא ובפרק הקומץ שינה בזה ובזה פסול ורבי אחאי מכשיר וכוותיה קיימא לן דמוקמינן בפרק המוציא דרב קאי כוותיה עכ"ל ודע דבההיא ברייתא דקתני הלכה למשה מסיני תפילין על הקלף ומזוזה על הדוכסוסטוס מסיים בה קלף במקום בשר ודוכסוסטוס במקום שער: ונחלקו המפרשים בפירוש קלף ודוכסוסטוס שהר"ן כתב בפרק המוציא יין (שבת לג: ד"ה הילכך) בשם הרמב"ם (פ"א ה"ז) שהעור בשעת עיבודו חולקין אותו לשנים והחלק הדבוק לבשר נקרא קלף וכותבים בו במקום בשר ממש והחלק שלצד השער הוא הנקרא דוכסוסטוס וכותבים בו במקום שער ממש וכתב שכן דעת הרמב"ן וכן דעת הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תקפ, ובמיוחסות סי' רלד) וכתב הר"ן שלפי סברא זו צריכים כותבי תפילין לגרור יפה הקלפים לצד השער כדי שמה שישאר יהיה תורת קלף עליו אבל התוספות כתבו שם (שבת עט: ד"ה קלף) בהיפך שהחלק החיצון שהוא לצד השער הוא הנקרא קלף והפנימי הדבוק לבשר נקרא דוכסוסטוס ולפי זה כי אמרינן דכותבין על הקלף במקום בשר היינו במקום היותר קרוב לבשר ודוכסוסטוס במקום שער היינו במקום היותר קרוב לשער נמצא שכותבין בשניהם במקום חיבורם כשהם דבוקים זה בזה. וכן כתב המרדכי שם (סי' שעב) בשם רש"י (שבת עט: ד"ה דוכסוסטוס) והר"ן (שם ד"ה ומהו קלף) בשם הערוך (ערך דוכסוסטוס) וכן כתב הרא"ש בהלכות ס"ת (סי' ה) וכן כתוב בספרי הרמב"ם שלנו בפרק א' (ה"ז) וכן כתוב בספר התרומה סימן קצ"ד וסמ"ג סימן (כ"ד) (כ"ה קז.) והגהות מיימון בפרק א' (אות ד) וכתבו התוספות (שבת עט: ד"ה קלף) על זה וקלפים שלנו יש להם דין קלף וכותבין עליו לצד בשר ודלא כאומרים שקלפים שלנו הם דוכסוסטוס לפי שמגררים האומנים המתקנים אותו קליפתו העליונה ונשאר הדוכסוסטוס דא"כ היאך כותבים עליהם תפילין דמסקינן הכא דתפילין דוקא על הקלף עכ"ל וכן כתבו כל הני רבנותא שכתבו דברי התוספות וצריך לומר שהטעם מפני שמה שמגררים קליפתו העליונה שבמקום שער אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו ואפילו אם היו חולקין העור לשנים היה צריך לגרר ממנו כך ומצד הבשר גוררים הם הרבה עד שלא נשאר אלא הקלף לבד:

סיכום: קלף הוא צד החיצוני. קלפים שלנו יש להם דין קלף אף על פי שמגררים קליפתו העליונה וכותבין בצד הקרוב לבשר. וצריכים לגרר הרבה מצד הבשר עד שלא נשאר אלא הקלף. נראה שהוא סובר כמו התיקון תפילין שהדין עם ר"ת שהאפידרמיס לא נחשב לכלום, וע"כ מותר להורידו בקלף, אבל סובר כמו הבר פלוגתא של ר"ת שצריכים להוריד רוב השכבה הרשתית (באמת נראה שהב"י סובר כולו). וגם סובר כמו הבר פלוגתא שלא די שישאר עיקר הקלף שהוא מקום שנקלף מן הדוכסוסטוס אלא צריך לשאר כל שכבה הגרעינית. ואם עושה כן נקרא קלף. ויתכן שחולק על רבנו תם (שסובר שהליצה לא נחשב בכלל) ומצריך שישאר הליצה כי הוא מתאר הורדת הקליפה העליונה "אינו אלא כדי "מה שצריך לתקנו ולהחליקו ואפילו אם היו חולקין העור לשנים היה צריך לגרר ממנו כך". ונראה שמתאר הורדת האפידרמיס שהיא חלק של תהליך הורדת השערות ועל ידי הורדת כל האפידרמיס הפנים העליונים של העור חלקים. אבל לא צריכים להוריד יותר מזה לטובת הכתיבה בקלף, כי בקלף כותבים בצד

כשרות הקלף בימינו

הבשר ולא בצד החיצוני. ואילו היו מורידים את הליצה היה פחות חלק. אבל יתכן שמלשון "שמגררים" משמע הליצה, כי האפידרמיס יורד בהעברה בעלמה.

ב"ח שם: "ועכשיו שאין חולקין לשנים אבל מגררין אותו לצד הבשר הרבה קרוב לחצי עובי העור ולצד השער גוררין מעט דין קלף יש לו וכך הוא דעת רוב פוסקים וכן כתב ב"י והכי נקטינן"

סיכום: סובר כמו התיקון תפילין והב"י שהדין עם ר"ת שהאפידרמיס לא נחשב לכלום ויתכן שגם הליצה כן, וע"כ מותר להורידו בקלף, אבל סובר כמו הבר פלוגתא של ר"ת שצריכים להוריד רוב השכבה הרשתית או כולו.

שולחן ערוך אורח חיים סימן לב סעיף ז "הלכה למשה מסיני, תפילין על הקלף ולא על הדוכסוסטוס ולא על הגויל. כותבין על הקלף במקום בשר, ואם שינה, פסול. מהו קלף ומהו דוכסוסטוס, העור בשעת עיבודו חולקין אותו לשנים, וחלק החיצון שהוא לצד השער נקרא קלף, והפנימי הדבוק לבשר נקרא דוכסוסטוס, ולפ"ז כי אמרינן כותבין על הקלף במקום בשר, היינו במקום היותר קרוב לבשר, דהיינו במקום חבורו כשהוא דבוק לדוכסוסטוס. וקלפים שלנו שאין חולקים אותם יש להם דין קלף וכותבים עליהם לצד בשר, שמה שמגררים קליפתו העליונה שבמקום שער אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו. ואפילו אם היו חולקים העור לשנים היה צריך לגרר ממנו כך, ומצד הבשר גוררים הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד."

שולחן ערוך יורה דעה סימן רעא סעיף ג: "כותבין ספר תורה על הגויל, והוא העור שלא נחלק, וכותבין בו במקום שער. ואם כתב ס"ת על הקלף, כשר, והוא שיהיה כתוב בצד הפנימי שכלפי הבשר. הגה: וקלפים שלנו הם יותר מובחרים מגויל, וכותבין עליהם לכתחלה לצד בשר. ואין כותבין עכשיו על הגויל (ר"י מינץ סי' ט"ו). ואם שינה וכתב על קלפים שלנו במקום שער, פסול (א"ז הלכות תפילין). מיהו יש מקילין בזה (טור וע"פ עב"י).

סיכום: בשו"ע הוא סובר כמו שכתב בב"י.

ש"ך שם ס"ק ח וקלפים שלנו כו' - "שמה שמגרדים קליפתו העליונה אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו להחליקו ואפילו אם היו חולקים העור לשנים היה צריך לגרר ממנו כך ומצד הבשר הם גורדים הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד, כ"כ הפוסקים:"

סיכום: הוא סובר כמו הב"י.

שו"ת מהר"ם גלאנטי סימן קו: "שאלה יורנו מורנו מקום שאינם יודעים לחלוק העור לשנים לעשות ממנו קלף ודוכסוסטוס אלא מעבדים אותו ומעבירים השער מעליו היטב וגורדים הבשר מבפנים וכותבי עליו במקום בשר אם הוא כשר לכתוב עליו תפילין אם לאו ושכרך כפול ומכופל מן השמים: תשובה הגם

כשרות הקלף בימינו

שכתבו הפוסקים ואחד המיוחד הרמב"ם ז"ל וז"ל הלכה למשה מסיני שכותבים תורה על הגויל וכותבים במקום השיער ושיהיו כותבים תפליין על הקלף וכותבים במקום שיער [צ"ל בשר] וכותבים מזוזה על דוכסוסטוס וכל הכותב על הקלף במקום שיער או שכתב בגויל ובדוכסוס' במקום בשר פסול. אף על פי שכך היא הלכה למשה מסיני אם כתב ספר תורה על הקלף כשר לא נאמר על הגויל אלא למעט דוכסוסטוס ואם כתב ספר תורה על דוכסוסטוס פסול ואם כתב מזוזה על הקלף או על הגויל כשר לא (חמרו) [אמרו] על דוכסוסטוס אלא למצוה וכבר ידוע מהו גויל ומהו קלף ומהו דוכסוסטוס גויל הוא כמו שהוא שלא נחלק לשנים אלא שעבדו אותו מבית ומבפנים לצד הבשר ולצד השיער עיבדו היטב נקרא גויל אבל אם חולקים לשנים מה שמצד השיער נקרא קלף ומצד הבשר דוכסוסטוס ולכל אחד יש לו דינו ידוע כדפירשנו ס"ת בגויל תפליין בקלף מזוזה בדוכסוסטוס וגם כי בזה יש מחלוקת כי יש רבים מהפוסקים שסוברים להיפך שמקום השער קורין דוכסוסטוס וכותבים במקום שער והר"ן כתב בשם הרמב"ם סברא זו ועמו הרשב"א והרמב"ן אבל בעלי התוספות כתבו בהפך כמו שכתוב בנוסחא שלנו אמתית שמקום שער נקרא קלף והר"ן מצא נוסחא משובשת להרמב"ם ולא נוכל לומר אולי הוא הרמב"ן לפי שכתב וכן כתב הרמב"ן ויש הרמב"ם והרמב"ן ואי תניא תניא אין לנו כי אם הנוסחאות שלנו להרמב"ם וחבל נביאים עמו המרדכי והרא"ש ורש"י ור"ת וספר התרומות וסמ"ג וההגהות אחר כל זה פתחו עינינו בעלי התוס' וכתבו קלפים שלנו יש להם דין קלף וכותבים עליו לצד הבשר ודלא כאומרים שקלפים שלנו הם דוכסוסטוס לפי שמגררים האומנים המתקנים אותם קליפתו העליונה ונשאר דוכסוסטוס זה אינו כלום דאם כן היאך כותבים עליהם תפליין דמסקינן הכא דתפליין דוקא על הקלף אלא ודאי קליפין שלנו יש להם דין קלף וכן כתבו כל הני רבוואתה והביאו הרב בית יוסף ז"ל והשיב על מה שכתבו הטעם לפי שמגררים האומנים קליפתו העליונה ונשאר דוכסוסטוס זה אינו כלום שמה שמגררים קליפתו העליונה שבמקום שער אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו ואפילו אם היו חולקים העור לשנים היה צריך לגרר ממנו ומצד הבשר המגוררים היא רכה [רבה] עד שאין נשאר אלא הקלף לבד עכ"ל התוס': הנה תשובת השאלה שכיון שאינן יודעים לחלק העור מעבדין היטיב ונקרא קלף וכותבין במקום הבשר ונלך אחרי להקת גאונים הללו ואחריהם כל אדם ימשוך כי בני סמכא נינהו ותו לא מידי והנלע"ד כתבתי: הצעיר משה גאלנטי"

סיכום: הוא סובר כמו הב"י.

שיירי כנסת הגדולה או"ח דף כז ע"א שטה כה: ונ"ל שהטעם וכו' נ"ב: לפי זה צריך ליזהר שלא יגררו הרבה במקום שער. וקשה על המנהג שאינו כן ואין אנו נזהרין בזה."

סיכום: להלכה סובר כמו הב"י אבל נראה שבמקומו המנהג היה בוודאי להוריד גם את האפידרמיס וגם את הליצה.

כשרות הקלף בימינו

חיי אדם ונשמת אדם סימן ג': "מה שהאריך מר לפסול התפילין שכתב אפילו תשי"א [אולי קוצו של יוד] על דוכסוסטוס, וכתב דכ"מ שנמצא בקלף ניכר לכל שהוא חלק, בקיאיין מה הוא דוכסוסטוס, וכתב כ"כ, ואותו מקום החלק יכול לקלוף בסכין הוא ושאר קלף אינו חלק כ"כ, וכתבו כל הפוסקים כשחולקין העור לשנים, החלק שלגבי הדוכסוסטוס, כמו שכתבו כל הפוסקים כשחולקין העור לשנים, החלק שלגבי הבשר הוא דוכסוסטוס, וכיון שהסופר לא גרר כל הצורך לכן יכולין לקלפו, והריאה ששאר מקום הקלף א"א לקלוף בשום אופן. והנה אף שמצד הסברא דבריו נכונים, ובאמת אם יש לחוש שהסופר לא יגרור כדין, הוא ספק דאורייתא, ולשון הש"ע בסי' ל"ב משמע ג"כ כדבריו. [עד כאן הנ"א מדבר על הקרום שמפסיק בין הדרמיס לשומן ובשר שלשיטתינו אינו שייך לעור כלל. והקרום הזה הרבה יותר דק מהדרמיס]

אך כפי הנראה מדברי הפוסקים הראשונים לא נראה כדבריו, וז"ל הרמב"ם פ"א מה' ת' הלכה ז' 'אם לקחו העור אחר שהעבירו שעריו וחלקו אותו בעביו לשנים כמו שהעבדנין עושין עד שיהיו ב' עורות, אחד דק הוא שממול השיער ואחד עבה והוא שממול הבשר ועבדו אותו במלח ואח"כ בקמח ואחר כך בעפצא וכיוצא בו, זה החלק שממול השיער נקרא קלף וזה שממול הבשר נקרא דוכסוסטוס, כן הוא בנוסחאות שלנו. ואף שהכ"מ כתב שיי"ג להיפך דממול השיער נקרא דוכסוסטוס כו', עכ"פ במציאות אין מחלוקת דודאי החלק העב הוא לצד הבשר, וחלק הדק הוא לצד השיער. [נכון מה שהנ"א אומר, ואין שום ראשון שאומר שחלק הדק יותר קרוב לבשר וחלק העבה יותר קרוב לשיער. וכמה מאלו שלא הזכירו את זה בפירוש אמרו שצריכין להוריד הרבה לצד הבשר. וגם זה מוכיח שלא מדברים על הקרום הזה. וע"כ ברור שהקרום הדק הזה אינו הדוכסוסטוס ואינו הקלף.]

וז"ל ספר התרומה סימן קצ"ד בסופו 'ואע"ג שאינן בקיאיין עתה לקולפו לב' שיהו ב' קליפות מעובדות וראוי לכתוב בהן זו בדין קלף וזו בדין דוכסוסטוס אלא אחת היא עבה וראויה לכתוב בה ואחת דקה ואינה ראויה לכתוב בה, מ"מ אותה שהיא עבה וראויה לכתוב, אם היא לצד שיער, נקראת קלף וכותבין בה לצד הבשר. ואם אותה שהיא עבה לצד בשר, נקראת דוכסוסטוס, כיון שהוסרה קליפה דקה שעליה וכותבין בה לצד החיתוך שהוא לצד שיער, עכ"ל. ולדעת הרב קשה איך כתב שאם העבה לצד השער נקרא קלף, כיון דידיענין דחלק הדוכסוסטוס הוא עב יותר מן הקלף כמ"ש הרמב"ן, וא"כ עדיין נשאר דוכסוסטוס דבוק בקלף: [הביא עוד שתי ראיות שליצה הוא הקלף ושאר הדרמיס הוא הדוכסוסטוס (אבל באמת הרמב"ן סובר הפוך שהקלף הוא שאר הדרמיס והדוכסוסטוס הוא הליצה ואולי כוונת הנ"א על הרמב"ם ולא הרמב"ן)]. ובאמת הוכחנו לעיל שר"ת ודעימיה הכשירו כשיש עדיין דוכסוסטוס על הקלף אם נתבטל כמו שביארנו.]

וזה לשון הב"ח סימן ל"ב, 'עכשיו שאין חולקין לב' אבל מגררין אותו לצד הבשר הרבה קרוב לחצי עובי העור ולצד השער גוררין מעט דין קלף יש לו וכן דעת הפוסקים וכן כתב ב"י, עכ"ל. ולדברי הרב קשה היאך כתב שמגררין קרוב לחצי העור, והרי עדיין נשאר מן הדוכסוסטוס ולא נגרר כלל, ואדרבא היה צריך

כשרות הקלף בימינו

לגרר יותר מן חצי העור, שהדוכסוסטוס היא עבה. ועוד שהרי בספר התרומה לא הזכיר כלל כמה יגרור, רק כתב שיגרור הקליפה הדקה [מצד השיער כדי להשאיר את הדוכסוסטוס].

ולכן נראה לי דהקליפה הדקה הסמוכה לבשר היא נקראת דוכסוסטוס, והקליפה הדקה שבמקום השיער היא נקראת קלף, וכשחולקין לב' אזי כל חלק נקרא ע"ש הקליפה הדקה. ועכשיו שאין חולקין אם יגרור לצד השיער אם מעט אם הרבה, ע"כ מה שנשאר הוא דוכסוסטוס. ואם יגרור לצד הבשר יהיה הנשאר קלף. אך כיון דבע"כ צריכין לגרור לצד השיער הקליפה הדקה, א"כ קשה הא נשאר דוכסוסטוס, ע"ז כתבו הפוסקים שמה שאנו מגררים לצד השיער הוא רק לתיקון להעביר השיער ובלא"ה צריך לגרר זה, הקליפה הנשאר תחתיו הוא נקרא קלף. ואמנם אם לא יגרור מצד הבשר ג"כ רק מעט הוא ג"כ רק לתיקון, וא"כ נשאר הקליפה הנקרא דוכסוסטוס ומאי חזית ליתן לו שם קלף, ע"ז כתבו הפוסקים שגוררין הרבה לצד הבשר וא"כ לא נשאר רק חלק העבה ונקרא קלף, וכן הוא בהגמ"י סי' ד'. ועוד דלפי דעת הרב למה לא כתבו הפוסקים שיגרור עד מקום שלא יוכלו לקלוף עוד שום דבר בסכין, וכי נאמר שהם לא היו יודעין סימן זה ואנן יודעין, אלא ע"כ אין לדבר שיעור רק שיגרור יפה:

וז"ל הרשב"א בתשובה סימן תק"פ, 'ולענין הקלף נראה כדעת הרמב"ם שהוא החלק העב וכותבין התפילין במקום שכנגד הבשר. ומה שאמרתם שאין לכם אומן שיוודע לחלוק העור לשנים. יגררו את העור יפה יפה במקום השער כדי קליפה יפה נמצא הקלף נשאר לעצמו. שאין הקפדה שיחלוק לשנים אלא שלא ישאר כל העור שלם דאז יהיה גויל', עכ"ל, משמע שהעיקר שיגרור מצד אחד שלא ישאר שלם....

דיון בנשמת אדם: שיטת הנשמת אדם שיש שני קליפות (או קרומים) דקות, אחד בצד חיצוני שהיא הליצה והיא הקלף, ואחד בין הדרמיס לבין השומן ובשר והיא הדוכסוסטוס. הדרמיס לא חשוב בפני עצמו ובטל לקרום הקיים. ואם שניהם קיימים, יש גויל.

ברור שכל הראשונים שאומרים לגבי קלף ודוכסוסטוס שאחד דק ואחד עבה ושהעבה לצד הבשר, כולם חולקים על הנשמת אדם. וביניהם: הרמב"ם, הרשב"א, הריטב"א, הר"ן, ספר התרומה, הרמב"ן, הנימוקי יוסף והמאירי. וגם כולם שאומרים שכדי לתת קלפים שלנו דין קלף צריכים לגרור הרבה מצד הבשר חולקים עליו, כי למה קרום דק יקרא "הרבה"? וביניהם הב"י והשו"ע, הרא"ש, התיקון תפילין, והב"ח, והש"ך.

וגם רואים בדברי הרבה ראשונים שהמנהג ב"קלפים שלנו" היה תמיד להוריד את הליצה כמו ר"ת ובר פלוגתא שלו, ספר התרומה, סמ"ג, ריטב"א, ר"ן אור זרוע, רא"ש, מרדכי, ותיקון תפילין. וכדי לתקן צד הבשר לכתיבה ג"כ הורידו את הקרום מצד הבשר. וע"כ לפי הנשמת אדם היה לא קלף ולא דוכסוסטוס.

ובאמת לא רואים בשום ראשון שיש ארבע עורות: גויל, קלף, דוכסוסטוס, ועוד

כשרות הקלף בימינו

אחד שהוא בין הקלף והדוכסוסטוס. ותמיד כשמדברים על חלוקת העור לקלף ודוכסוסטוס, הלשון שקולפים אחד מן השני, לא שקולפים אחד ממין פרווה שעומד ביניהם.

ועל כן, אף על פי שנכון כמו שהוא אמר שחייבים להוריד הקרום הדק בצד הבשר מהקלף, לא מפני שהוא דוכסוסטוס אלא מפני שלא שייך כלל לעור וחוצץ ואינו בטל לעור. ואף על פי שיש ראשונים שסוברים שהליצה הוא הקלף, הם סוברים ששאר הדרמיס הוא הדוכסוסטוס. ולדעתם קלף של הנשמת אדם הוא גויל גמור. ור"ת (ואולי גם הב"י) לא סוברים שהליצה הוא הקלף ועל כן אין שום מעליותא להשאר אותו ויש מעליותא להסירו (כי בזוה"ש יש לקלף לכל הפחות לשיטת הרמב"ם).

שו"ת חתם סופר חלק א (או"ח) סימן ג "יקרת קדשו הגיעני נידון תפילין הנכתבים על הקלף ונמצאים בתוכם איזה תיבות נכתבים אשר במקום אותן התיבות אם יוקח סכין חד יכולים לקלוף אותן תיבות עם מעט מן הקלף לגמרי מן גוף הקלף, והסופר אומר שנכתבו אותן התיבות ואותיות על מעט דוכסוסטוס הנשאר מן הקלף עדיין אחר גרירת הדוכסוסטוס שלא גרר היטב והשאר מן הדוכסוסטוס, עכ"ל השאלה אות באות. והיה למראה עיניו הבדולחים אלו הנאמרים על ענין הלז בס' נשמת אדם [כלל י"ד סי' י"ב] ורוצה לידע דעתי הענייה בענין זה:

לברר דבר זה נאריך קצת בעזה"י וה' יאיר עינינו בתורתו. הנה בפ"י גויל הקלף ודוכסוסטוס פליגי, כי התוס' [שבת ע"ט ע"ב ד"ה קלף] ור"ת בראשם ס"ל קלף הוא העליון וכותבים בתחתיתו סמוך לבשר ודוכסוסטוס הוא העבה הסמוך לבשר וכותבים בעליונו צד הנוטה לשערות, וכתב ר"ת כי סוסטוס בלשון יון בשר, אך בזה כתב ר' בנימין המוספי במוסף ערוך ערך דוכסוסטוס שהמגיד כיחש לר"ת כי איננו כן בלשון יון (מיהו בב"ב י"ד ע"א כ' תוס' בלשון מדי ע"ש), וכ' ר"ן פ' המוציא יין וז"ל, הילכך כיון דאין כותבין תפילין אלא על הקלף צריכין כותבי תפילין לגרד הקלף יפה לצד לבן שהוא הדבוק לבשר, שאם לא יגרדו אותו כלל כיון שעכשיו אין חולקין אותו לשנים אין זה קלף אלא גויל שהוא פסול לתפילין, אבל כשגרדיים אותו מצד הלבן שבו הרי הוא כאלו מסירים ממנו החלק הנקרא דוכסוסטוס ונשאר החלק הנקרא קלף וכותבין בו במקום דבוקו לדוכסוסטוס עכ"ל:

ודבריו צע"ג שהתחיל להזהיר לגרר יפה, משמע שאם מגרדים רק שאינם מגרדים יפה וישאר קצת מעור התחתונה יפסל מטעם כותב על הדוכסוסטוס, ושוב מסיים כ"א לא יגרדו כלל אין זה קלף אלא גויל, משמע האם מגרדים מקצת באופן שיצא מתורת גויל מיהת דהרי נטל שיפוי ולא הוה כאבנא דלא משפייא יהיה כשר אע"ג דהדוכסוסטוס עדיין דבוק בו, ועוד קשה שמסיים כשגרדין אותו מצד הלבן הרי הוא כאלו מסירים ממנו החלק הנקרא דוכסוסטוס עכ"ל, משמע באמת אין מסירים ממנו אלא שהרי הוא דומה כאלו מסירים ממנו:

וכן צריכין ביאור דברי ס' התרומה סי' קצ"ד וז"ל, ואע"ג שאין בקיאין עתה

כשרות הקלף בימינו

לקלפו שיהיו ב' הקליפות ראויים לכתוב עליו זו כדין קלף וזו כדין דוכסוסטוס, מ"מ אותה שהיא עבה וראויה לכתוב אם היא לצד שיער נקראת קלף וכותבין בה לצד הבשר ואם אותה שהיא עבה לצד בשר נקראת דוכסוסטוס כיון שהוסרה קליפה דקה שעליה וכותבין בה לצד החתוך שהוא סמוך לשער עכ"ל, והעתיקו ג"כ בס' נשמת אדם כלל י"ד אות ד', ותמה עליו איך כתב שאם העבה מצד השיער נקרא קלף וכותבין עליו תפילין בצד התחתון הרי כל הדוכסוסטוס דבוק בו, וצע"ג לכאורה:

ואמנם דעת רבינו האי בערוך ערך דוכסוסטוס דהעבה הדבוק לבשר נקרא קלף וכותבין במקום הדבוק לבשר ממש וצ"ע בר"ן, וכן דעת הרמב"ם בתשובת פאר הדור סי' י"ט שהשיב לחכמי לוניל ומייתי ליה בכ"מ פ"ג מהל' תפילין [ה"ה], וכן רשב"א בתשו' סי' תק"ף, ורמב"ן מייתי ר"ן פ' המוציא יין הנ"ל דמייתי ראיה מהירושלמי דאיתא התם קלף הדא דאת אמרת בקולף פני העור, והבין הר"ן דמשמע לרמב"ן דפני העור היינו הפנים הדבוקים לבשר, וכתב עליו הר"ן דה"נ י"ל דפני העור היינו צד השיער ע"ש. ולפע"ד לק"מ, גם הרמב"ן פי' כן פנים העליונים הסמוך לשיער, אלא בהא פליגי, דהנה העור העבה היא עצמית העור הסמוכה לבשר וקולפין ממנה קליפה דקה והתוס' קוראים לאותה קליפה קלף על שם שהוא קליפת החלק העבה, ורבנו האי וסיעתו קוראים לחלק העבה קלף על שנקלף ממנה ונשארה קלופה, ועל זה אמר בירושלמי הדא דתימא בקלף פני העור, פי' שקולף ממנו פנים העליונים הסמוכה לשיער ונקרא הנשאר קלף על שהיא קלופה, ודברי רמב"ן נכונים:

אך מה שצ"ע על שיטה זו א"כ כיון כשהיא קלופה כותבין סמוך לבשר ממש והרי לא נגרד מצד זה שום כל שהוא וכותבין עליו, א"כ בגויל מ"ט כותבין לצד שיער דוקא ולמה לא במקום בשר ג"כ, בשלמא להתוס' י"ל לא הוכשר לכתוב במקום בשר בשום אופן כי אם באמצע בין ב' הקלפים ובגויל שאי אפשר לכתוב באמצע כותבין בעליונו אבל במקום בשר כלל לא, אך להך שיטה קשי' למה יגרע מקום בשר שלא לכתוב עליו בגויל, ודוחק לומר לא הותר בשר אלא כשאי אפשר לכתוב במקום שיער כיון שנחלק העור אבל בגויל שאפשר במקום שיער לא הותר לכתוב במקום בשר שהוא גרוע ופחות, זה אינו א"כ יהיה מקום כתיבת תפילין [גרוע] ממקום כתיבת מזוזה וזה נגד סברת רמב"ם בתשובה הנ"ל למעין בפנים ובכ"מ הנ"ל וצ"ע:

והנה כ' הר"ן שם בשם הירושלמי פ"ק דב"ב בקלפים לא נתנו חכמים שיעור וצריך לכתוב על הגויל במקום שיער ועל הקלף במקום נחשתו ואם שינה פסול עכ"ל, והנה בירושלמי שלפנינו ליתא בפ"ק דב"ב אבל הוא בפ"ק דמגילה [ה"ט], ולעיל מיניה איתא דעושים יריעה ג' עמודים ושוב איתא ולקלפים אין להם שיעור, ופי' קרבן עדה אלעיל קאי דס"ת על הגויל הוא דשיערו ג' עמודים אבל בקלף אין השיעור כן, ובר"ן משמע דלא קאי אלעיל, ע"כ נלע"ד הכי פירושו ומילתא באפי נפשיה הוא דקאמר קלפים לא נתנו חכמים שיעור כמה יקלוף ואיך יקלוף רק שיהיה משופה דאל"כ הרי הוא גויל, אבל כיון שהוא קלף שום קליפה יהיה עבה או דקה פנים של מעלה או של מטה לא ניתנה הלכה

כשרות הקלף בימינו

למשה מסיני על זה אלא שיכתוב גויל על מקום שיער והקלף על נחושתה היינו צד התחתון כך היה הלכה למשה מסיני ותל"מ:

אשר המובן מזה דבמקום בשר ממש לא יכתוב כלל דלא כרמב"ם וסיעתו, דאל"ה בגויל הו"ל למכתב במקום בשר שהוא נחושתו שהוא מצוה מן המובחר אע"כ במקום בשר כלל לא, ועל כן בגויל דלא שיפו כלל ע"כ לכתוב במקום שיער אע"פ שאינו נחושתו ובקלף (הנכתב) [הנחלק] יכתוב במקום נחושתו שהוא מצוה מן המובחר ואינו במקום בשר ממש אלא במקום שנחלק שם יכתוב, וממילא פסול במקום שיער כיון שאפשר במקום המובחר הו"ל ליה פחיתות להניח הטוב ולתפוס הרע, כך היא הלכה למשה מסיני ותל"מ:

והשתא בזמן התלמוד שהיו בקיאים לחלוק העור לשנים א"כ בחלק העליון יכתוב במקום נחושתו שאינו מקום בשר ממש והוא המובחר לתפילין, וחלק התחתון ע"כ לכתוב בעליונו הנוטה לשיער כיון שאי אפשר בנחושתו שהוא מקום בשר ממש א"כ לא גרע מגויל שא"א בנחושתו כותבין במקום שיער ויפה למזוזה דמקיים טפי, וממילא לדידן דאינן בקיאים לחלוק העור לשנים אבל מ"מ מקלפים ממנו עור דק ע"י גרירה ומשליכים אותה כי לא תצלח למלאכה, אם אותו גרירה הוא מצד עליון וצד הבשר לא נגרר כלל הרי הוא כעין דוכסוסטוס שבימיהם שאי אפשר לכתוב בנחושתו וע"כ לכתוב במקום שיער וכשר למזוזה ופסול לתפילין, ואם נגררה בתחתיתו אפילו קליפה דקה מן הדקה רק שהוסר משם פנים הנוגע בבשר ממש א"כ הרי הוא טובה כפולה שכותבין בנחושתו וגם הרי הוא עבה ומעובה יותר מדוכסוסטוס שבימיהם ויפה ומתקיים למזוזה ג"כ, ומיושב גם קושית בעל מוסף ערוך שהקשה איך העלימו עין הגאונים הראשונים להשכיח מלאכת חלוקת העור ולא נוכל לכתוב על דוכסוסטוס מזוזה שהוא מובחר למזוזה, ולהנ"ל אתי שפיר הכל והא דידן עדיף טפי דהרי הוא אליבא דכ"ע, דלשיטת רבינו האי וסיעתו היינו קלף הסמוך לבשר ולשיטת ר"ת וסיעתו א"ש ג"כ כנ"ל כי לא נאמרה בהלכה למשה מסיני לא קלף ולא דוכסוסטוס אלא כנ"ל, וחכמי תלמוד נקטו לשונם לפי שהיה בימיהם אבל לעולם הכל כדין וכהלכה ורגלי חסידיו ישמור ממכשול, דלפ"ז כל שנקלף הנוגע בבשר ממש שוב לא איכפת לן אי איכא עור דק שהיה אפשר לגררו ולא גררו רק שלא יהיה מאותו הנוגע בבשר ממש, ולזה כל הסופרים העובדים קלפים מומחים הם ואין לחוש שלא יסירו הנוגע בבשר והתפילין כשרים, וכן דעת נשמת אדם, אלא שבפירוש הענין נטיית מדרכו קצת והמעייין יראה שבדברי אדם, אלא שבפירוש הענין נטיית מדרכו קצת והמעייין יראה שבדברי הכ"ד החותם בכל חותמי ברכות, יום ד' כ' אדר קצ"ו לפ"ק:

דיון בשיטת החתם סופר: החתם סופר סובר דלתת שם של קלף או דוכסוסטוס, לא צריכים להסיר את כל מין השני. רק צריכים לגרור קצת או מצד בשר או מצד שיער שלא יקרא גויל. אם המקצת שמורידין הוא בצד השיער, הנשאר הוא דוכסוסטוס. ואם המקצת לצד הבשר, הנשאר הוא קלף.

מה שהוא אמר שע"י שגוררים רק קצת מצד הבשר אפשר שיבטל הדוכסוסטוס לקלף מתאים עם מה שאמרנו בפשט של רבינו תם. אבל לשיטת הח"ס, עם

כשרות הקלף בימינו

מורידין ג"כ מצד השיער, היה צריך לומר שגם אינו קלף. וברור כמו שהוכחנו למעלה (ועיין בדיון על הנשמת אדם) שמנהג דורי דורות שבקלפים שלנו הורידו גם מצד השיער ועדיין קראו אותם קלף.

ואפילו אם נגיד שר"ת יסכים לשיטתו, ברור שהב"י והשו"ע לא מסכימים כי אומרים שצריכים לגרור הרבה מצד הבשר. והמקצת (מיעוט) של קלפים של היום שאומרים שלא מורידים מן צד השיער כלום, אם זה נכון ואם הורידו קצת מצד הבשר (שג"כ לא ברור וצריכים להשגיח על זה), אז הקלפים האלו כשרים לחתם סופר. אבל קלפים שלא הקפידו להשאיר הליצה פסולים לחתם סופר. ואם הורידו רק הקרום שבין הדרמיס לשומן ובשר. ג"כ פסול לח"ס.

ומה שכתב החתם סופר "דלפי"ז כל שנקלף הנוגע בבשר ממש שוב לא איכפת לן אי איכא עור דק שהיה אפשר לגררו ולא גררו רק שלא יהיה מאותו הנוגע בבשר ממש, ולזה כל הסופרים העובדים קלפים מומחים הם ואין לחוש שלא יסירו הנוגע בבשר והתפילין כשרים" אינו מובן כלל. כי אם נשאר מהקרום הזה, ברור שבאותו מקום לא הסירו מה שנוגע בבשר ממש.

שו"ת שערי יושר (ר' אשר חנניה) ח"א סימן ב' אות יט: אשר על כן נלע"ד בס"ד בביאור הדברים, דההלכה למשה מסיני שנתקבלה היא, דכל שחילקנו את העור לשנים, לא משנה מהו עוביו של כל א' מהעורות, בכל גוונא, החלק דצד השיער הוא קלף, והחלק דצד הבשר הוא דוכסוסטוס. דהחלוקה לשנים היא היוצרת לחתך העליון לקלף, ולחתך התחתון לדוכסוסטוס, ...ומש"כ המאירי שהקלף דק והדוכסוסטוס עב, בין אי נימא שכוונתו לחלוקה הטבעית דעור הליצה הדק, לעור שתחתיו העב, בין אי נימא שאין כוונתו לחלוקה הטבעית, אלא לחלוקה שדרך האומנים היתה לחלוק, לעור דצד השער דק, ולעור דצד הבשר עב, משום דהעור דצד השער נוקשה וחזק, והעור דצד הבשר דליל וחלש [כידוע לאומנים], ולכן עשו לעור דצד הבשר עב כדי שיחזיק מעמד, וכש"כ הפקודת אלעזר שם בביאור דברי המאירי [והרמב"ם ועוד ראשונים שכתבו שהקלף דק והדוכסוסטוס עבה] עי"ש.... אין זה לעיכובא, ואף אם יעשה לצד השער עב זה קלף.... (וניסה לדחות הסיבות שנתן המאירי למה דווקא החלק הדק העליון הוא הכשר לתפילין ועיין דברי המאירי לעיל)...

ובקלפים שלנו, דהיינו שאין חולקים לעור לשנים, אלא מגרדים מהצדדים כמו שהיה המנהג מזמן ר"ת ועד היום, בכה"ג האיך נקבע עד היכן הוא הקלף (צד השיער), ועד היכן הוא הדוכסוסטוס (צד הבשר), עז"נ דבכה"ג חצי עובי העור דצד השער, זהו קלף, וחצי עובי העור דצד הבשר זהו דוכסוסטוס, וכ"כ בהדיא בעה"ע ח"א (דף נה ע"ב) דלשיטת רה"ג ור"ת ודעימייהו, בקלפים שלנו שלא חולקים אותם לשנים "גורו מקום הבשר עד חציו" וכו' עכ"ל, ...וכ"כ להדיא הריטב"א שבת (ע"ט ע"ב) וז"ל ועכשיו שאין אנו רגילין לחלוק לשנים, הרוצה לעשות דוכסוסטוס, יקלוף מן העור החצי שהוא לצד הבשר, ויניחנו על החצי של צד השער, ויעבדנו במקום בשר וכו' עי"ש, הא קמן דהריטב"א דאזיל בשיטת הרמב"ם בתשובה שכ' שהקלף עב ודוכסוסטוס דק, מפרש להדיא שבקלפים שלנו שאין חולקים העור לשנים, הקלף והדוכסוסטוס מתחלק חצי

כשרות הקלף בימינו

חצי, ומינה דלכל הגאונים ורוב רובם דהראשונים והרמב"ם ביד החזקה, הוא להיפך, וחצי עוביו העליון הוא הקלף.

דיון באשר חנניה: מה שהוא אמר דלמאירי ושאר ראשונים וגאונים שמזכירים שחלק הפנימי הוא עבה וחלק החיצוני הוא דק שזה לאו דווקא ולא צריך חלוקה טבעית, ובכל מקום שחולקים אותו צד החיצוני הוא קלף וצד הפנימי הוא דוכסוסטוס זה אינו. דלא לחינם טרח המאירי להוכיח דדווקא החיצוני שהוא דק יותר טוב לתפילין, ומאידך גיסא הרמב"ם בתשובה מוכיח שיטתו דכ"ל מה שקדושתו יותר עוביו יותר. ואם זה לא טבעי ולא חיובי כל הראיות אינם ראיות וגם לשון הרבה ראשונים שאומרים "קליפתו" מדברים על דבר מסוים הכרחי.

ומה שרצה להוכיח שבקלפים שלנו צריכים לגרור מצד אחד חצי ומצד השני לא גורדים, ואז מקבל צד הנשאר שם קלף או דוכסוסטוס גם זה אינו. ואם כן הדין, כל הקלפים של היום הם פסולים שלא מורידים חצי ואפילו קרוב לחצי לא מורידים כמו שאמר המנחת יצחק וכמו שהוכחנו בתיאור האחרונים של הורדת הדוכסוסטוס וכמו שכל אומן העוסק בקלף יודע. ואדרבא תמיד נזהרים שלא להוריד חציו מצד הבשר שלא להגיע אל שכבה הגרעינית (שבכבשים ועיזים זה חצי הדרמיס) כי שם הקלף לא כ"כ יפה. וגם רואים בכל הראשונים איך שגם מצד השיער הורידו. וא"כ תמיד הקלף היה אמצעי (או רק חלק הפנימי). ר"ת לא הזכיר שום מינימום שצריכים להוריד. וכנראה משבר פלוגתא שלו סובר שלקפים שלנו דין דוכסוסטוס ברור שבימי ר"ת לא הורידו הרבה מצד הבשר. ומה שהביא מבעל העיטור הביא חצי דבר ולא דבר שלם. (עיין לעיל בעיטור) כי כתב העיטור "ולהאי פי' הרוצה לכתוב תפלין גורר מקום הבשר עד חציו שישאר הקליפה וכותב במקום הגרר וכן כותב מזוזות גורר השער כולו וכותב (על) מקום הגרר" לשיטתו קלף הוא צד הפנימי, אבל אומר לשיטה שצד החיצוני הוא הקלף, מי שרוצה קלף צריך לבטל את הדוכסוסטוס (כמו שהסברנו לר"ת ולבר פלוגתא שלו) אבל מי שרוצה דוכסוסטוס רק צריך לגרור את מקום השער כי בזה מוריד את כל הקלף. והמילה חצי לאו דווקא, ובצד השער הגדר דווקא משהו אחר. וגם בשיטת הריטב"א הביא חצי דבר, "ועכשיו שאין אנו רגילים לחלוק העור לשנים הרוצה לעשות דוכסוסטוס יקלוף מן העור החצי שהוא לצד הבשר ויניחנו על החצי של צד השער ויעבדנו במקום השער. וכן לענין הקלף, יקלוף מה שלצד השער ויגררנו ויעמיד העור מה שכנגד הבשר ויעבדנו במקום הבשר... ואף לשיטה זו אומר כי הקלפין שלנו כשרים לתפילין, שהרי גוררים מצד השער יפה יפה" וכמו בעיטור החצי לאו דווקא ובצד השער דווקא לא. והריטב"א סובר שקלפים שלנו הם קלף לפי שיטת הרמב"ם כמו שאמרנו. ואף לשיטה זו אומר כי הקלפין שלנו כשרים לתפילין, שהרי גוררים מצד השער יפה יפה לא מפני שהורידו חצי. ובאמת כל הקושי לר"ת ודעימיה שהורידו מצד השיער. וכמו שעושים היום, לא הורידו הרבה מצד הבשר. ומהרא"ש ברור שאצלו עשו קלפים שהיו מחלק האמצעי.

וע"כ נראה ברור ופשוט ששיטת אשר חנניא לא מתאים לדברי הראשונים, אבל אם הדין כמו שהוא אומר, אז כל הקלפים היו פסולים דורי דורות עד היום הזה. כי לא הורידו חצי מצד הבשר, ומצד השיער כן הורידו.

כשרות הקלף בימינו

ובהמשיך אשר חנניה סותר את דבריו ואומר שלא צריך חצי אלא די בהסרת הקרום שמבדיל בין העור לשומן ובשר. וכבר אמרנו שאם הורידו גם מקצת הדרמיס, הקלף כשר לר"ת, אבל ברור כשמש שאינו כשר לב"י שאמר "ומצד הבשר היו גוררין הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד". וקרום דק ביחס לעור שלם לא נקרא הרבה. אבל הוא רוצה לרמות את עצמו להגיד שדברי הב"י הם כמו הלמ"מ וכאילו הקלפים שלנו כשרים לב"י וזה אינו. ולא כדאי להאריך.

סיכום כללי: נראה שיש שלש שיטות עיקריות בראשונים:

1. שיטת הרמב"ם שו"ת: קלף הוא שאר הדרמיס (חוץ מן הליצה), דוכסוסטוס הוא הליצה.
 2. שיטת המאירי (והרמב"ם במשנה תורה בדפוסים שלנו): קלף הוא הליצה, דוכסוסטוס הוא שאר הדרמיס. ואפשר שבר פלוגתא של ר"ת סובר כמו זה.
 3. שיטת ר"ת: הליצה לא נחשב בכלל. שאר שכבה גרעינית של הדרמיס הוא הקלף. שכבה רשתית של הדרמיס הוא הדוכסוסטוס.
- יש עוד אפשרות שהחלוקה לא במקום טבעי אבל לא משמע כן בראשונים.

"בקלפים שלנו" יש ג"כ כמה שיטות.

1. ר"ת סובר שעיקר הקלף הוא שכבה גרעינית במקום שנקלף מן הדוכסוסטוס ועיקר דוכסוסטוס הוא מקום חיבורו לבשר. ע"כ עור שהוסר צד מטה של שכבה הרשתית (שכבת הדוכסוסטוס) נקרא קלף אע"פ שהרבה מן השכבה הגרעינית (שכבת הקלף) ג"כ הוסר.
2. בר פלוגתא של רבנו תם סובר ש"קלפים שלנו" שיש בהם גם משכבת הקלף וגם משכבת הדוכסוסטוס, הולכים בהם אחר הרוב, ז"א איזה שכבה יותר עבה.
3. ב"י: להיות קלף צריך שכל או כמעט כל שכבה הגרעינית יהיה קיים וגם צריכים להסיר כל או כמעט כל של השכבה הרשתית.
4. ריטב"א והר"ן: קלפים שלנו הם קלף לפי שיטת הרמב"ם בשו"ת וע"כ צריכים להסיר כל הליצה אבל לא צריכים להסיר מן שאר הדרמיס כלום.
5. להרמב"ם העור נקרא גויל עד שמורידין כל הקלף או כל הדוכסוסטוס.
6. למקצת ראשונים קלפים שלנו יש להם דין מיוחד.

להרמב"ם נראה שעור שיש לו גם הליצה וגם שאר הדרמיס נקרא גויל. אבל ברגע שמורידין את כל הליצה הרי הוא קלף.

לר"ת, עור מעורב שיש בו גם מקצת השכבה הגרעינית וגם מקצת השכבה הרשתית, הולכים אחר עיקר הקלף ועיקר הדוכסוסטוס. עיקר הקלף הוא מקום שנקלף מן הדוכסוסטוס (ז"א צד פנימי שלו) ועיקר הדוכסוסטוס הוא מקום חיבורו לבשר. ע"כ אם הורידו מקצת השכבה הרשתית לצד הבשר, יש לתערובת שם קלף כל זמן שנשאר מקצת השכבה הגרעינית. (וברגע שלא נשאר כלום של השכבה הגרעינית הרי הוא דוכסוסטוס.)

לבר פלוגתא של ר"ת בעור מעורב הולכים אחר הרוב. וכדי לעשותו קלף חייבים להשאיר יותר משכבה הגרעינית ממה שנשאר משכבה הרשתית.

כשרות הקלף בימינו

לבית יוסף: בעור מעורב, כדי שהדוכסוסטוס יהיה בטל לקלף, צריך שיהיה כל או כמעט כל השכבה הגרעינית קיים וגם צריכים להוריד רוב וכמעט כל השכבה הרשתית.

קלפים מן השוק היום: מצד הבשר כמעט לא מקפידים להוריד כלום חוץ מן השומן, הבשר והקרום שאינם שייכים בכלל לעור. כך שמעתי מלכל הפחות חמישה עושי קלף.

יש עושי קלפים שטוענים שמצד השיער לא הורד כלום. בהם נשאר מקצת הליצה על רוב השטח וע"כ הם פסולים להרמב"ם מפני שהם גויל, ופסולים לבר פלוגתא של ר"ת מפני שהדוכסוסטוס לא בטל לקלף. ונראה שהם פסולים לכולי עלמא אם לא הורידו משהו של שכבה הרשתית).

ויש קלפים שעושים אותם יותר דק מצד השיער ע"י מכשיר. מטרה של המכשיר לא להוריד שכבה מסוימת אלא לעשות עובי אחיד לכל היריעה. על כן באותו יריעה יתכן שיש מקומות שהם גויל, ויש מקומות שהם קלף לפי הרמב"ם. ואפשר שיש מקומות שהם קלף לשאר השיטות אם הורידו מצד הבשר משכבה הרשתית.

על כן מי שרוצה קלף כשר, יעשה כדלהלן (בלי להכנס לענין של עיבוד עפצים ולא לענין קלף עבודת יד):

1. סוג הקלף שאומרים שלא מורידים מצד השיער כלום. קודם כל לבדוק אם באמת קיים כל הליצה. אם כן ואם הורידו את כל הקרום הדק שמפסיק בין הדרמיס לשומן ובשר, הקלף כשר לנשמת אדם אבל פסול לכל הראשונים.
 2. אם באותו קלף גם הורידו מקצת הדרמיס, ג"כ כשר לחתם סופר ולרבינו תם אבל פסול לפי הבית יוסף.
 3. קלף שהורידו ממנו את הליצה פסול לנשמת אדם ולחתם סופר, אבל אפשר להכשירו לשיטות בראשונים כדלהלן:
 4. אם יקח קלף מעובד לשמה ומוריד מצד השיער כל שאריות של הליצה בכל היריעה יהיה קלף כשר להרמב"ם ודעמיה. ולא צריך להזהר שלא להוריד מהדרמיס, לא מצד זה ולא מצד זה.
 5. אם בנוסף לזה הוא מוריד קצת מצד הבשר בכל שטח של היריעה יהיה כשר גם לרבינו תם. (ואע"פ שהוריד הליצה).
 6. אם בנוסף ל4. ו5. הוא מוריד רוב עוביו של השכבה הרשתית של הדרמיס (צד הבשר) בכל היריעה יהיה כשר גם לבר פלוגתא של ר"ת. ולא צריך להזהר שלא להוריד כל שכבה הרשתית.
 7. אם בנוסף לזה מוריד כל (או כמעט כל) השכבה הרשתית של הדרמיס (צד הבשר) בכל היריעה וגם נזהר שלא להוריד כלום (או כמעט כלום) של השכבה הגרעינית של הדרמיס (צד חיצוני של הדרמיס) יהיה כשר גם לבית יוסף.
- אבל לשיטה שהקלף הוא הליצה, אין לנו אפשרות לעשות בקלפים שלנו המעובדים בסיד אלא לשיטות הנשמת אדם וחתם סופר שלא מתאימים לשיטות הראשונים. כי לא מצאנו שאלו הראשונים הזכירו אפשרות שדוכסוסטוס הדבוק בקלף יהיה בטל, רק

כשרות הקלף בימינו

בראשונים שסוברים שאר השכבה הגרעינית היא הקלף.

בכל אלו צריכים להזהר שלא לעשות חורים בקלף. להוריד הליצה כמו שהזכרנו ב4 למעלה אפשר לעשות בדיעבד לאחר הכתיבה אבל אז, יותר חשוב להזהר על חורים שלא יפסיד את הפרשיות. והשאר צריכים לעשותם לפני הכתיבה ולפני עשיית השירטוט.

וממה שראינו בדברי רב האי גאון שעיבוד עפצים הוא שטחי ולא שרייה במים ועפצים, מי שרוצה להדר בקלפים מעופצים יכול לקחת קלפין שלנו שעברו תיקון כמו ב4-7 לעיל, ולשים אותם עוד הפעם במיתוח במסגרת ולהעביר עפצים (עם קצת מים) עליהם לשמה.

השאלה האחרונה בענין הוא שאלה ששואלים מכל אחד שעוסק בנושא שהעולם חושבים שכבר סגור. מה עם כל הגדולים של כל הדורות שהניחו תפילין וברכו?

כמו שראינו בכמעט כל הראשונים שדנו בענין קלפים שלנו, המנהג היה תמיד להוריד הליצה מצד השיער ונראה שגם הורידו מקצת שאר שכבה הגרעינית. לכן הקלפים היו כשרים לפי שיטת הרמב"ם שסובר שכל הדרמיס הוא קלף. וגם מצד הבשר נראה שהורידו לכל הפחות מקצת הדרמיס ואז כשר גם לרבינו תם איך שפירשתי. גם ברור שכל הקלפים שרואים מתקופה של כמה מאות שנה אינם כשרים לשיטת הבית יוסף, כי לא הורידו כל הדוכסוסטוס.

אבל בזמן אחרון ז"א בתוך כ25 שנה נשתנתה עשיית הקלפים בכמה ענינים. רוב רובם של הקלפים עוברים תהליך עיבוד והכנה על ידי מכשירים חשמליים. כיום על ידי מכשירים אלו מורידים מצד השיער לפי העובי ולא לפי השכבה. ומצד הבשר כמעט לא מורידים כלום. וכל זה שינוי בתהליך. וכמו שהגדולים בכל דור היו צריכים להשגיח על תשמישי קדושה ולצעוק ולתקן בעת הצורך כמו שעשה התיקון תפילין בדורו והברוך שאמר בדורו, אותו דבר בדור שלנו. והקלפים שלנו הם לא אותם קלפים שהשתמשו בהם הגדולים של דורות הקודמות. וה' יעזרנו ויצילנו ויזכנו לעשות מצותיו כתיקונן.

כשרות הקלף בימינו

הצבעה של ראשונים :

קלף הוא :

<p>(יש גורסים אחרת) (מילה במילה כמו רב האי)</p>	<p>ר' האי גאון רבינו הננאל הערוך רש"י (שבת) רש"י (על הרי"ף שבת) להיפך) רבינו תם בר פלוגתא של ר"ת גרעינית וצריכים לבטל הדוכסוסטוס הדבוק מחזור ויטרי ספר התרומה לבטל הדוכסוסטוס הדבוק ספר האשכול כר' האי גאון ספר העיטור ספר יראים כר' האי גאון ולא דוכסוסטוס אבל כשרים מפני שסובר דאם שינה לא פסול. סמ"ג רמב"ם בשו"ת רמב"ם מ"ת קאפח וכתבי יד רמב"ם מ"ת דפוס שלנו הרי"ד ספר המכריע שו"ת רשב"א המיוחסות במשנה תורה וברב האי גאון חידושי רמב"ן חידושי הריטב"א ר"ן על הרי"ף שלנו הם קלף לפי שיטה זו</p>
<p>צד פנימי (הגהות תו"י גורס</p>	<p>צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני</p>
<p>שכבה גרעינית של דרמיס או שסובר שהוא הליצה או שכבה</p>	<p>צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני</p>
<p>שכבה גרעינית של דרמיס וצריכים</p>	<p>צד חיצוני צד חיצוני</p>
<p>צד פנימי כל הדרמיס קלפים שלנו לא קלף</p>	<p>צד חיצוני צד חיצוני</p>
<p>שכבה גרעינית של דרמיס כל הדרמיס צד פנימי צד פנימי ליצה צד פנימי צד פנימי כל הדרמיס וגורס כן</p>	<p>צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני</p>
<p>צד פנימי כל הדרמיס צד פנימי כל הדרמיס וקלפים</p>	<p>צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני</p>
<p>ליצה שכבה גרעינית של דרמיס שכבה גרעינית של דרמיס ליצה שכבה גרעינית של דרמיס שכבה גרעינית של דרמיס וצריכים לבטל</p>	<p>צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני צד חיצוני</p>
<p>שכבה גרעינית של דרמיס וצריכים לבטל</p>	<p>צד חיצוני צד חיצוני</p>
<p>שכבה גרעינית של דרמיס וצריכים לבטל</p>	<p>צד חיצוני צד חיצוני</p>

כשרות הקלף בימינו

עיבוד עפצים - דפתרא

מסכת מגילה דף יז. משנה. הקורא את המגילה למפרע לא יצא. קראה על פה, קראה תרגום בכל לשון לא יצא. אבל קורין אותה ללועזות בלעז, והלועז ששמע אשורית יצא. קראה סירוגין, ומתנמנם יצא. היה כותבה, דורשה, ומגיהה, אם כוון לבו יצא, ואם לאו לא יצא. היתה כתובה בסם ובסיקרא ובקומוס ובקנקנתום, על הנייר ועל הדפתרא לא יצא, עד שתהא כתובה אשורית, על הספר, ובדיו.

מסכת מגילה דף יט. דיפתרא - דמליח וקמיח ולא עפיץ

מסכת גיטין דף יט: ההוא גברא דעל לבי כנישתא, שקל ספר תורה יהיב לה לדביתהו, ואמר לה הא גיטך; אמר רב יוסף: למאי ליחוש לה? אי משום מי מילין אין מי מילין על גבי מי מילין.

משמע שכל ספרי תורה שלהם היו נכתבים על עורות מעובדים עם עפצים (מי מילין).

מסכת סופרים פרק א הלכה ו אין כותבין לא על גבי דיפתרא, ולא על גבי נייר מחוק, לא בשחור, ולא בשיחור, לא בקומוס, ולא בקנקנתום, ולא במי טריא, ואין נותנין קנקנתום בדיו. אמר ר' יעקב משום ר' מאיר שמעתי שנותנין קנקנתום לתוך הדיו, אמר ר' יהודה לא היה אומר כך, אלא חוץ מפרשת סוטה שבמקדש, מפני שהיא נמחקת, אבל ר' שמעון בן אלעזר אומר משום ר' מאיר שאמר משום ר' ישמעאל שנותנין קנקנתום לתוך הדיו.

תשובת הגאונים (רב האי גאון?) (הוצאת הרכבי) סימן סג: "...יפרש לנו אדוננו אם קלף ודוכסוסטוס הנזכרים כאן הן מן הגוילין המעובדין במי מילין ובצואת כלבים ובמלח, או כמו שעושים כאן מביאים עורות ומולחין אותן ושוהין במלח כשנים ושלשה ימים, ואחר כך שורין אותן במים ובסיד ומעלין אותן מהן שערן וקליפתן, ומניחין אותן במלבנותיהן בשמש..."

התשובה: "כך ראינו כי זה ששורין אותו בסיד ובמים לא ממנו קולפין קלף ודוכסוסטוס, אלא הכשר קלף דעפיץ כמה שכתבתם במי מילין ובצואת כלבים ובמלח, ואחרי כן שפין אותם בתמרים ובקמח שעורים וקולפים אותו, ומעבדין את הקלף בעפצא לשמה..."

תשובת הגאונים (רב האי גאון?) (הוצאת הרכבי) סימן תלב: היו יודעין שעיקר ר"ק שאמרתם לא הכשירו רבנן דתרתיה מתיבאתה לכתוב בו בספר תורה ולקרות בו בציבור, ולא היה מתירו אלא מר רב משה גאון מחסיה ז"ל בלבד, והוה קארי ליה לר"ק קלף, ולא קלף ני(נ)הו אלא חיפה שמיה, דמליח ולא קמיח ולא עפיץ, ולענין מגילה תנן היתה כתובה על הדפתרא לא יצא עד שתהא כתובה אשורית

כשרות הקלף בימינו

על הספר ודיפתרא מליח וקמיח ולא עפיץ, וכל שכן ר"ק דלא מליח. (נראה דצ"ל דלא קמיח) אלא מיהו עכשיו בשנים האלה כיון שאין מי יודע לעשות אותו גויל כתקנו, וכי אתו לעבדיה טרחין הרבה, ורוב הציבור כי דאשכחן קולא דרב משה סמכו עלין, וקא קארו ביה בציבור לבד מן מהדרין ומדוקאני דמצות דלא קארו אלא בבגויל כהוגן.

ולענין עיבוד לשמה רבנן דתרתיה מתיבאתה סבירא להו דמאי דלא לשמה מיעבד לאו כהוגן הוא ופסול... ומר רב משה ז"ל נמי פליג בהא. והיה אמר מצוה מן המובחר למהוה עיבוד לשמה... אבל מתורת ספר תורה שקורין בו בציבור אינו יוצא... אלא מיהו אתם שאין במקומכם מי שעושה גוילין ולא ר"ק... עת לעשות לה' הפרו תורתך... ועשו ספר תורה מן ר"ק אע"פ שאין מעובד לשמה שמר רב משה ראו לסמוך עליה בשעת הדחק... אבל אם יש לכם יכולת להחזיר את היריעות לבתי מיתוח ולהעביר עליהם מעט סיד לשמה הרי יצאתם ידי עיבוד לשמה. ואם אין יכולת לעשות כן. כתבו בו ואף על פי שאין מעובד לשמה וקראו בו בציבור."

רב נטרונאי הובא בספר העתים הובא ברא"ש סוף הלכות ספר תורה "אמר רב נטרונאי קלף של ס"ת אם אפשר לעבדו ישראל לשמה מצוה מן המובחר. ואם לאו ילך אצל עובד כוכבים ויאמר לו קלף לס"ת אני צריך. וכשמעבדו עובד כוכבים לשם ס"ת יסייע ישראל עמו מעט. וכה"ג הוי עיבוד לשמה. וששאלתם שאין כאן מי שיודע לתקן גוילים ולא דק. [ר"ק] והוצרכו לכתוב ס"ת ומצא קלפים שבאו ממקום רחוק יש להם רשות לכתוב באותן קלפים או לא. הווי יודעים שעיקר קלפים שאתם אומרים לא הכשירו רבנן דתרתיה מתיבתא לכתוב בהן ס"ת ולקריות בו בציבור. ולא התירו אלא מר רב משה מחיפה ז"ל [בלבד] הוי קרי להדק [רק] קלף. ולא קלף ניהו. חיפה שמייה דמליח ולא קמיח ולא עפיץ. ולענין מגילה תנן היתה כתובה על הדפתרא לא יצא ודיפתרא מליח וקמיח ולא עפיץ וכ"ש דק [ר"ק] דלא קמיח. מיהו בשנים האלה כיון שאין מי שיודעים לעשות אותו גויל כתקנו, וכי אתו לעפוצינהו טרחין הרבה, ורוב הציבור [סומכו עליו כדאשכחן ד] (ו) רב משה סמכו (ו) עלין, וקא קרו ביה בציבור לבד מן מהדרין ומדקדקין דמצות לא קרו אלא בבגויל כהוגן...."

רב שרירא גאון הובא בספר האשכול (אלבק) הלכות ספר תורה דף נז עמוד א "ואמר מר רב שרירא האי בקלף איני יודע טעה בה אדם גדול וחשב כי קלף הוא ורק, ולא הוא אלא ורק בלשון חכמים חיפה, דמליח ולא קמיח ולא עפיץ, והיינו ורק, דפתרא דמליח וקמיח ולא עפיץ, איקרי קלף ולא חזי לנא מעולם ספר תורה דקלף ולא מצוה מן המובחר למעבדיה. ודורק שהיא חיפה הכשירו מר רב (אשי) [משה] ולא הודו [לון] חכמי דור(נ)ו כמו מר רב יוסף גאון בן מר רב רבי ולא חכמי ישיבת(י)נו כמו מר רב נחשון ואף אשר אחריהם."

רבינו יהודה אלברצלוני הלכות ס"ת (עמוד 13) "...במסכת גיטין (יט) 'אין מי מילין על גבי מי מילין' ופירוש מי מילין מיא עפצא, שמעת מינה שכל ספר גויל של ספר תורה עפיץ הוא, ולא הוצרכתי לברר כל העיקרין הללו אלא כדי להסיר

כשרות הקלף בימינו

השיבוש שנמצא בפרשת ואתחנן דרבינו שמואל (בן חפני) גאון שתהו בו רבים.

והגויל הזה אם לספר תורה...הילכך הרוצה לעשות גוילן לספר תורה צריך שיקח את העורות, וישיר את השיער שלהן במה שירצה, ולעבדן במלח וקמח, ועפצא, אם עשה כן כשרין לכתוב עליהן, ואם כתבה עליהן (בלא מליח קמיה ועפיץ) פסולה, שכן שנינו לענין מגילה על הנייר ועל הדפתרא לא יצא ומפרשינן בגמרא: דפתרא דמליח וקמיה ולא עפיץ. הלא תראה שלא חסר מדיפתרא אלא עפצא בלבד ופסלו אותו מלכתוב עליו מגילה, כל שכן חיפה שהוא חסר עפצא וקמחא, וכל שכן מצה שנקראת בטיית (כלומר בערבית) ר"ק, שאינו מעובד באחד משלשה דברים הללו.

ומה מגילה אינה כשירה עד שתהא כתובה אשורית על העור והוא הגויל שפירשתי אותו, ספר תורה האמור לא כל שכן שלא יוכשר לכותבו על אחת מן העורות השלשה שהיא מצה ו(חיפ)א ודפתרא, לפיכך צריך אתה להזהר מכאן ואילך שלא תסבור כי הקלף שאמרו רבותינו הוא ר"ק הנקרא מצה, היא טעות גדולה... אבל העור הנקרא ר"ק ליכא למן דשרי למכתב עליו מילה (מגילה?) כל שכן ספר תורה, וכל ספר תורה ומגילה שתמצא כתובה על עור המצה שהוא ר"ק אינן מוציאים מידי חובה ואסור לקרות בהן בציבור...ואפילו מזוזה נמי לא מיבעי למכתבה אלא דוכסוסטוס של גויל, והרי אתה מוצא המזוזות הישנות כולן על גויל, שחכמים ראשונים כתבו אותן כהוגן, אבל האי עור מצה איני יודע לו הכשר לכלום, לא לספר תורה ולא לתפלין ולא למזוזות ולא למגילה, ולא יוכשרו אלא למכתב עליהו מכילתות וכתבים להתלמד בהן, אבל דבר מצוה לא...."

שו"ת הרמב"ם סימן קלח: ספר תורה, שנכתב על הר"ק הרי הוא פסול והוא כאחד מן החומשין, שאמרו אין קורין בחומש מפני כבוד הצבור. וזהו שאמרנו, שמאחר שהוא ר"ק, מה לנו עוד לראות התפירה, דהרי הוא אחד מן החומשין, וכמו שכתבנו בחבור.

שו"ת הרמב"ם פאר הדור סז (בר אילן קנג) "אם יקח העור שלם ויעבדנו כנהוג דהיינו שמלחו וסיידו והסיר השער [נ"א מליח וקמיה ועפיץ], ונתן בו קמח או טובים, והוסיף לעבדו, זה נקרא גויל, וגויל הוא שם הדבר שלא נתקן ולא נגמר כל צרכו, ולכן קורין לאבני דלא משפיין גויל ואבני דמשפיין גזית. ואם יקח העור ויחתוך בעוביו ויוציא הצד הדק אשר ממקום השער, ויעבדהו כמו שאמרנו, זה נקרא דוכסוסטוס. והחלק השני הוא יותר עב [נ"א מוסיף והוא שממנו עושים הר"ק] אם עיבד אותו כראוי נקרא קלף. וזה הקלף לא יכתוב בו אלא מצד שהיה דבוק בבשר. וזה הדוכסוסטוס לא יכול לכתוב בו כי אם המזוזה. ומקום הכתיבה במקום שער, והוא המקום אשר יגדל ממנו השער ולא המקום אשר היה דבוק בגב הקלף. [נ"א מוסיף: ואלו הקלפין הנמצאים בזמננו הידועים בצורתם, אסור לכתוב בהם דבר, לא ספר תורה ולא תפלין ולא מזוזה, לפי שהם עורות שאינם מעובדין עבוד שלם, לפי שהם לא עפיץ. ואם עיבדו אותן בדבר מכווץ, כגון עפץ ואלקרץ] הוא מין עץ סרק שעליו עפוצים ובהם מעבדים את העורות בתימן] וכיוצא בהם, אז ייקראו קלף ומותר לכתוב בו ספר

כשרות הקלף בימינו

תורה ותפלין ומזוזות. וכל זה במקום בשר, כמו שאמרנו, והוא הצד הלבן מן הקלף, אבל אחרי העיבוד."

שו"ת הרמב"ם ס"י קנט (מס' בלאו נוסחת ר' קאפח) חלק זה של התשובה לא מופיע בפאר הדור. אבל בשאר גירסאות יש כעין זה. "הקלפים" "רק" הללו המצויים בידי בני אדם דינן כדין עור שאינו מעובד, וכאשר יתעבדו לשמן כשרין."

תוספות מסכת מגילה דף יט. דיפתרא דמליח וקמיח ולא עפיץ - קשיא א"כ היאך כותבין על קלפים שלנו דלא עפיצי ספר תורה ותפלין ומגילה ותירץ רבינו תם שהסיד שאנו נותנין בקלפים שלנו מהני כעפצים ותדע דבפרק שני דגיטין (דף יט.) אמר דבלא עפיץ יכול להזדייף ושלנו אין יכול להזדייף על הלבן.

תוספות שבת דף עט: "קלף ודוכסוסטוס כו'...וי"מ דקלף ודוכסוסטוס אינם מעופצים וקשה דא"כ פסול לכתוב עליהן ס"ת ותפלין ומזוזות דבעינן ספר ולהכי פסיל במסכת מגילה (דף יט: ושם) לכתוב מגילה על הדפתרא משום דנקראת ספר ולקמן משמע דכשרין וא"ת קלפים שלנו דלא עפיצן היכי מיתכשרי ואומר ר"ת דתיקון שלנו חשיב כעיפוץ וכן משמע בהקומץ רבה (מנחות לא:): דקאמר קרע הבא בב' יתפור בג' אל יתפור ותניא אידך בשלש יתפור בד' אל יתפור ולא פליגי הא דעפיצן הא דלא עפיצן אלמא ס"ת כשר בלא עפיץ והיינו בתיקון טוב כשלנו בפ"ק דגיטין (דף יא.). גבי שטר והא בעינן דבר שאינו יכול להזדייף ומשני דעפיצן משמע דאי לא עפיצן יכול להזדייף ופסול ואנן סהדי דשלנו אינו יכול להזדייף אלמא חשוב כעפיץ."

תוספות מסכת גיטין דף יא. "בדאפיצן - משמע דבלא אפיצא יכול להזדייף וא"ת והיאך אנו כותבין בקלפים שלנו דלא אפיצן (שטרות) וספר תורה תפילין ומזוזות ודיפתרא פסול בכולהו כדמוכח בכמה דוכתי ואור"ת דעיבוד סיד שלנו כעיבוד עפצים שלהם דהא קלפים שלנו אין יכולין להזדייף ועוד דבהקומץ רבה (מנחות לא:): גבי ס"ת קאמר הא דאפיצן הא דלא אפיצן הרי שכותבין ס"ת בדלא אפיצן והיינו כעיבוד שלנו."

תוספות מסכת מנחות דף לא: "הא דאפיצן הא דלא אפיצן - משמע דס"ת כשר בלא אפיצן והקשה ר"ת מהא דאמרי' פרק המוציא יין (שבת דף עט: ושם) גבי ס"ת על הגויל ועל הדוכסוסטוס כשירה משמע אבל דיפתרא דמליח וקמיח ולא עפיץ לא (מיקרי ספר) ובפ' שני דסוטה (דף יז.) אמרי' אין כותבין פרשת סוטה לא על הלוח ולא על הנייר ולא על הדפתרא אלא על המגילה שנא' בספר וכ"ש ס"ת דנקרא ספר טפי כדאמרי' במס' סופרים אין כותבין לא על הנייר ולא על הדפתרא ומיהו מחוק לא גרס דהא בפרק המוציא יין (שבת דף עט:): קתני על הנייר ועל המטלית פסולה ולא קתני מחוק ועוד קשה היאך אנו כותבין ס"ת על הקלפים שלנו הא אינם מעופצין וכן גיטין שאנו כותבין בקלפין שלנו ובפ' [שני] דגטין (דף יט.) משמע דווקא בדאפיצן כותבין אבל לא אפיצן לא דיכול להזדייף ומפרש ר"ת דתיקון שלנו חשיב כאפיצן תדע דהא קמן דאין יכול להזדייף והא דמשמע בגיטין בדלא אפיצן יכול להזדייף היינו בקלפים שלהם שהיו עושים

כשרות הקלף בימינו

בהם תיקון של עיפוץ דקודם עיפוץ יכול להזדייף ונקרא דיפתרא ופסול ותדע שגם בימיהם כותבין שטרות בקלף שאינו מעופץ כדאמרי' בפ' שני דגיטין (שם) כתבו במי טריא ועפצא כשר ומוקי לה בדלא אפיצן ומיהו איכא לאוקומי בנייר של עשבים דלא מיתקני ליה בעפצים כמו שפי' שם בקונטרס גבי חיישינן שמא במי מילין כתבו א"נ בעדי מסירה ורבי אלעזר, מ"ר."

חידושי הרמב"ן שבת עט: מביא ראיתו של התוס' בענין עיבוד בלא עפצים ודוחה אותו הריאה: "וזה אינו ראיה לפי שאין פי' דלא עפיצן אלא שאין עפיצן ניכר מחמת יושנן או מחמת דבר אחר...וכן פי' הרמב"ם ז"ל הספרדי. ומיהו אפשר שהוא אמת לפי שלא הי' להן עיבוד של קיימא אלא העפצים...ואפשר שמפני כך פסלום לס"ת דבעינן כתיבה תמה וליכא, א"נ דלאו ספר מיקרי אבל לדידן דאית לן עבודין אחרים שאינן יכולים להזדייף וכותבין בהן גטין ושטרות, אפשר שיהיו כשרים אף לס"ת."

הרא"ש הלכות קטנות הל' ס"ת ד' "...וענין עיבוד העורות משמע בכוליה תלמודא שהוא ע"י עפצים ועור מעובד בלא עפצים הוא הנקרא דפתרא. כדאמרינן בפרק המוציא יין (דף עט.) ובפ"ב דגיטין (דף כב.) דיפתרא דמליח וקמיה ולא עפיץ ופסול לכתוב עליו ס"ת ומגילה דתנן בפ"ב דמגילה (דף יז.) כתב על הדפתרא פסולה והיינו טעמא משום דנקראת ספר. ובפ"ב דסוטא (דף יז.) אמרינן אין כותבין פרשת סוטא לא על הלוח ולא על הנייר ולא על הדפתרא אלא על המגילה, שנאמר בספר. וכ"ש ס"ת שנקראת ספר בכמה מקומות. ואמרינן נמי בפ' המוציא יין דף עט: כתבה על הנייר ועל המטלית פסולה וה"ה נמי לדפתרא. דחד טעמא ניהו משום דבעי ספר. ואמרי' נמי התם על הקלף ועל הגויל ועל הדוכסוסטוס משמע אבל על דפתרא לא. ואמרינן נמי במסכת סופרים אין כותבין לא על הנייר ולא על הדיפתרא וא"ת קלפים שלנו שאין אנו עושין אותן בעפצים היאך כותבין עליהן ס"ת וגיטין ובפ"ב דגיטין (דף יט:) משמע דהאי דלא עפיץ פסול בגיטין משום דיכול להזדייף אומר ר"ת דתיקון סיד שלנו שמעבדין בו העורות הוא טוב כמו תיקון עפצים שלהן. דהא קמן שאין יכול להזדייף וגם בימי חכמי התלמוד היה להם תיקון אחר שאין יכול להזדייף חוץ מתיקון עפצים כדמוכח בפרק הקומץ רבה (דף לא:) גבי קרע הבא בשני שיטין יתפור וכו'.

בית יוסף יורה דעה סימן רעא "וצריך שיהיה מעובד בעפצים אבל אם אינו מעובד בעפצים הוי דיפתרא ופסול. בפ"ב דמגילה (יט.): ומ"ש ומיהו היה אומר ר"ת דעיבוד סיד שלנו חשוב כעיבוד עפצים. כן כתבו שם התוספות (ד"ה דיפתרא) והרא"ש (סי' ב) והר"ן ז"ל (י. ד"ה דיפתרא) וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל (תפילין פ"א ה"ו): כתב המרדכי בהלכות קטנות (סי' תתקנט) בשם ר"ת שיכול להיות דס"ת כשרה על גבי דיפתרא בדיעבד ואין נראה לר"ץ:

ונכתבת בין על גויל וקלף ודוכסוסטוס. בפרק המוציא (שבת עט:) תנא דבי מנשה כתבה על הקלף ועל הגויל ועל הדוכסוסטוס כשרה ואוקמוה בס"ת: ומ"ש בשם הרמב"ם בפ"א מהלכות תפילין (ה"ח - ט) כתב הלכה למשה מסיני שיהיו כותבין ס"ת על הגויל אע"פ שכך היא הלכה למשה מסיני אם כתב ס"ת

כשרות הקלף בימינו

על הקלף כשר ולא נאמר גויל אלא למעט דוכסוסטוס שאם כתב עליו הספר פסול. והר"ן כתב בפרק המוציא יין (לג: ד"ה ולענין ס"ת) מצוה מן המובחר בגויל שכך היה דרכן כדאמרינן בגיטין (נד:) גוילים שבו לא עיבדתים לשמם והכי משמע בפ"ק דבתרא (יד:) גבי ס"ת שעשה משה ואע"ג דאמרינן בההוא פירקא (שם.) שאלו את רבי ס"ת בכמה א"ל בגויל ו' טפחים בקלף איני יודע לאו למימרא שיהא רשאי לעשותו בקלף לכתחלה אלא בשעת הדחק קאמר וכ"כ שם ר"ח דכיון דלא אשכחן מי [ש]עשה כך אין מתירין לכתחלה לעשות בקלף ומצוה מן המובחר אינה אלא בגויל ע"כ (הר"ח). ומ"מ בדיעבד כשר אף על הקלף ועל הדוכסוסטוס אלא שהרמב"ם כתב דעל הדוכסוסטוס פסול ולא נהירא עכ"ל. ודעת סמ"ג (שם כז.) נראה שהוא כדעת הר"ן. וטעמו של הרמב"ם נראה שהוא מפני שמצא שום ברייתא דתניא הלכה למשה מסיני ס"ת על הגויל והוכרח לפרש דלא אתיא למעוטי אלא דוכסוסטוס מההיא דשאלו את רבי דמכשיר בקלף וכן בפ"ק דמסכת סופרים (ה"ד) קתני גבי ס"ת כותבין על הקלף במקום בשר ועל הגויל במקום שער וההיא דתנא דבי מנשה דפרק המוציא יין דלא כהלכתא היא ודחינן לה מקמי ההיא ברייתא דקתני הלכה למשה מסיני ס"ת בגויל ומקמי ההיא דשאלו את רבי וההיא דמסכת סופרים דמשמע דפסלי בדוכסוסטוס מדלא הזכירו אלא גויל וקלף:

ומ"ש רבינו שהרא"ש לא כתב כן. כלומר שהכשיר אף בדוכסוסטוס שהרי פסק (הל' ס"ת סי' ה) לההיא דתנא דבי מנשה וכן פסק בספר התרומה (סי' קצד):

ומ"ש פירוש גויל עור שנגרר ונתקן במקום השער ובמקום הבשר לא נתקן. כך פירשו התוספות בפרק המוציא יין (ע"ט: ד"ה קלף) והרא"ש בהלכות ס"ת (שם) והביאו ראיה מדאמרינן בריש בתרא (ג.) גויל אבנין דלא משפיין:

דיון: הגמרא אומרת שצריכים לכתוב סתום על גויל או קלף או דוכסוסטוס שהם מעובדים יותר מדפתרא (שעיבדו אותו ע"י מליח וקמיה אבל בלא עפצים). סתם עיבוד (וגם סת"ם עיבוד) הוא עם עפצים. העפצים מהפכים העור לחפצה אחר לגמרי שלא יחזור. מחזק את העור ועושה הסיבים שלו לגולם אחד.

עפצים (גל"ש בלע"ז gall nuts באנגלית) נראים כמו כדורים או אגוזים שגדילים על עץ אלון להגן מנשיכת חרקים.

עיקר הדבר שבתוך העפצים לעיבוד העור הוא טנין. הטנין נמצא בהרבה צמחים כמו טה וקליפות עץ אלון וקליפות רימונים. הרמב"ם אומר כל דבר שמכווץ ומחזק את העור כשר לעיבוד ולא צריך דווקא עפצים. ע"כ ברור שלרמב"ם אין נפקא מינה אם מעבדים בעפצים או בטנין שבאו מצמחים אחרים.

הרבה ראשונים וכמעט כל האחרונים הבינו את הרמב"ם שסיד ג"כ נכלל בתוך דבריו בהל' ס"ת א' ו' "וכיוצא בו מדברים שמכווצין את העור ומחזקין אותו." אבל כמעט כל הגאונים (חוץ מרוב משה גאון) וגם הרמב"ם עצמו בכמה תשובות אמרו בפירוש שהר"ק (קלף ערבי המתוקן בסיד) אינו מעובד מספיק וע"כ פסול.

כשרות הקלף בימינו

לעומתם רבינו תם וכל הראשונים שהכשירו "קלפים שלנו" וזה כולל (כמעט?) כל הראשונים של אירופה הכשירו עיבוד סיד. וגם במקומות שעדיין עשו גוילים ע"י עיבוד עפצים התיירו קלף ודוכסוסטוס מעובדים בסיד. (ויש גאונים וראשונים שסוברים דווקא בגויל צריכים עיבוד עפצים, אבל מפני שהבדל זה לא מוזכר בגמרא "אין בין ספרים לתפילין..." מסתמה אין לחלק.)

מה ענין של עיבוד ומה צורך של עפצים? הרמב"ם אומר שהפעולה להכווין ולחזק את העור. רבינו תם אומר שצריכים להפך את העור לדבר שאינו מזדייף. הרמב"ן אומר שהענין לעשותו ספר או לעשות כתיבה תמה. וכנראה מדבריו כל תיקון שעושהו יפה לכתיבה עושהו ספר או שאינן יכולים להזדייף עושהו לכתיבה תמה או לספר.

מסורת של הגמרא ושל הגאונים היה דווקא עיבוד עפצים. והראיה היחידה שהביאו תוספות מהגמרא שהיה עיבוד כשר בלי עפצים, "הא דעפיצן הא דלא עפיצן" אפשר להסביר אותו עפיצן ניכר ולא ניכר כמו שהרמב"ם והרמב"ן הבינו את הגמרא. ואדרבא הגמרא דגיטין מי מילין על גבי מי מילין משמע שכל ספרי תורה היו מעובדים עם עפצים.

הרמב"ם אומר כל דבר שמכווין ומחזק את העור. ואע"פ שהסיד מרחיב את העור במיקרוסקופ אבל למעשה העפצים עושים את העור יותר עבה והסיד אינו כן. ולי נראה שהקלף המעובד בסיד לא פחות חזק.

על כן נראה שאם הולכין לפי המסורת חייבים לעבד דווקא בעפצים או שאר דברים שמכילים טנין. ואם הולכין לפי הסברא, אולי אפשר להכשיר עיבוד סיד.

וממה שראינו בדברי רב האי גאון שעיבוד עפצים הוא שטחי ולא שרייה במים ועפצים, מי שרוצה להדר בקלפים מעופצים יכול לקחת קלפין שלנו שעברו תיקון כמו שכתבנו בחלק קלף ודוכסוסטוס, ולשים אותם עוד הפעם במיתוח במסגרת ולהעביר עפצים (עם קצת מים) עליהם לשמה.

ולמעשה צריכים לבדוק תהליך העיבוד של אלו שמעבדים היום בתחליף עפצים. כי לפי הרמב"ם צריך חומר המעבד להכווין את העור. וידוע שבזמן הגאונים הניחו תפילין קטנים מאד (תפילין של התלמידים היו כאצבע) אבל הקלפים של היום המעובדים בתחליף עפצים עבים מאד וקשה להכניס פרשיות כאלו בבתים קטנים.

ואין לומר שזה כמעט אלף שנה שכל גדולי אשכנז אמרו שעיבוד סיד מספיק ועל כן אין לשנות. כי לא אמרו שיותר טוב להשתמש בדבר של חידוש אלא רובם אמרו שאין אומנים שיודעים לחלק העורות ועפצים לא מצוי אבל בזמן שיש אומנים והקלפים יפים והגוילים יותר מחזקים מעמד ויש עפצים מי יפלוג להגיד שלא יותר טוב ללכת לפי פשוט פשט בגמרא ובמסורה?

ועל כן נקוה לך ה' אלקינו לראות מהרה בתפארת עזך ומתפללים שנוכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות. כמו שאמר רבי ישמעאל בפירקי אבות "רבי ישמעאל בנו אומר הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות.